

ISSN 1300-4689

# Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi



YIL:37

SAYI:441

EYLÜL 2014

# Erciyes

**Aylık Fikir ve Sanat Dergisi**

(Ulusal Hakemli Dergi)

ISSN: 1300-4689

**Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü**

Kayseri Kültür ve Turizm Derneği adına  
Âlim GERÇEL

**Genel Yayın Müdürü**

Ömer BÜYÜKBAŞ

**Düzenleyiciler**

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ  
Dr. Ahmet KAYASANDIK

**HAKEM HEYETİ**

**Av. Nevzat TÜRK TEN** (Erciyes Dergisi Emektarı)

**Prof. Dr. Ahmet BURAN** (Fırat Üniversitesi)

**Prof. Dr. Ahmet CİHAN** (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

**Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN** (Necmettin Erbakan Ü)

**Prof. Dr. Atabey KILIÇ** (Erciyes Üniversitesi)

**Prof. Dr. Erdoğan BOZ** (Eskişehir Osmangazi Ü)

**Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN** (Ege Üniversitesi)

**Prof. Dr. Hatice ŞAHİN** (Uludağ Üniversitesi)

**Prof. Dr. Kemal GÖDE** (S. Demirel Ü'nden Emekli)

**Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI** (Erciyes Üniversitesi)

**Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS** (Erciyes Ü'nden Emekli)

**Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN** (Hacettepe Üniversitesi)

**Prof. Dr. Mustafa KESKİN** (Erciyes Üniversitesi)

**Prof. Dr. Mustafa TURAN** (Gazi Üniversitesi)

**Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN** (Erciyes Üniversitesi)

**Prof. Dr. Osman YILDIZ** (Şüleyman Demirel Üniversitesi)

**Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN** (Erciyes Üniversitesi)

**Prof. Dr. Remzi KILIÇ** (Erciyes Üniversitesi)

**Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY** (Erciyes Ü'nden Emekli)

**Prof. Dr. Zeki KAYMAZ** (Ege Üniversitesi)

**Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ** (Erciyes Üniversitesi)

**Doç. Dr. İlyas GÖKHAN** (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü)

**Doç. Dr. Mustafa SEVER** (Gazi Üniversitesi)

**Doç. Dr. Kudret ALTUN** (Erciyes Üniversitesi)

**Dr. Ahmet KAYASANDIK** (Abdullah Gül Üniversitesi)

**Mehmet ÇAYIRDAĞ** (Erciyes Üniversitesinden Emekli)

**Yazışma Adresi**

Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ

Telefon – Belgeç: 0 352 231 73 03

**İdare Yeri**

Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı

Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8

38010 Kocasinan/KAYSERİ

**Ağ sayfası:** www.erciyesdergisi.com

**E-posta:** bilgi@erciyesdergisi.com

erciyesdergisi@mynet.com

alimgercel@mynet.com

## İÇİNDEKİLER

SAYFA

*Hayvan Masallarının Farklı Bir Bakış Açısından  
Değerlendirilmesi*

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN.....1

*Uygur Türkü'nün Dramı (Şiir)*

Mesut İlkay YANIK.....5

*Sen Eylül Geldin (Şiir)*

Rasim DEMİR TAŞ.....5

*Bayrak Namustur*

Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ .....6

*Nûr Havzası (Şiir)*

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN.....7

*Muhsin İlyas Subaşı'nın Romanları-1: Ahtapot*

Yrd. Doç. Dr. Esra KÜRÜM.....8

*Başarmak (Şiir)*

Selin Cantürk.....17

*Uygur Türklerinde Beslenme ve Yemek Kültürü*

Hamit GÖKTÜRK.....18

*Namık Kemal'in Suçu Neydi?*

Hasan TÜLÜCEOĞLU.....20

*Üç Güzeller (Şiir)*

İbrahim ŞAŞMA.....21

*Âşık Şenlik (1850 – 1913) Geleneğinde "Vatan" Sevgisi*

Erkan ÇELİK.....22

*Sadun Köprülü'yü de Sonsuzluğa Uğurladık*

Prof. Dr. İsa KAYACAN.....24

*Davut Peygamber ve Demir!*

Bedrettin KELEŞTİMUR.....25

*Saatleri Ayarlama Enstitüsü Romanında İsimlerin*

*İşlevsel Kullanımı .*

Fatma Şükran ELGEREN.....27

*Madenci*

Elif AĞAÇ.....32

*Son Güz (Şiir)*

Tan DOĞAN.....32

### Fiyat Tarifesi (KDV dâhil)

Sayısı: 7,5 TL

Yıllık abone bedeli: 50 TL

Resmî abone bedeli (Taahhütlü): 90 TL

Yurt dışı abone bedeli: 40 Euro – 50 Dolar

Dergimiz öğretmen ve öğrencilere %10 indirimlidir.

Reklam bedeli: Reklam sahibinin lütfuna tâbidir.

Havaleleriniz için posta çeki hesabı: Âlim Gerçel, 116866

**Baskı**

Geçit Matbaacılık ve Yayıncılık San. Tic.

Orta Sanayi Bölgesi, Gazibey Caddesi, Nu.: 15 (Anatamir Karşısı) KAYSERİ

Telefon: 0352 320 48 61, Belgeç: 320 48 54

www.gecityayinevi.com E-posta: gecitmatbaacilik@hotmail.com

**YIL: 37 ★ SAYI: 441 ★ EYLÜL, 2014**

### Eğri Büğrü Dost İstemem Dost Doğru Dost İsterim<sup>1</sup>

Zamanın birinde bir tilki ile yılan arkadaş olmuşlar. Tilkinin yürüyerek, yılanın sürünerek başladığı yolculukta önlerine çıkan ırmak bu arkadaşlığı zora sokmuş. Çünkü tilkinin ırmakta yüzebilmesine karşılık yılan yüzememektedir.

Bu durumda tilki, yılanı karşı dönerek:

“Yılan kardeş niçin üzülüyorsun boğazıma dolan, ben de seni karşı sahile geçireyim.” demiş.

Öyle de olmuş... Ancak ırmağın ortasına doğru gelindiğinde yılan tilkinin boğazını sıkıya başlamış. Kurnaz tilki başına gelecekleri anlayınca:

“Yılan kardeş, beni öldürmeye öldüreceksin, buna diyecek hiçbir şeyim yok ancak ben doğuştan senin o güzel gözlerine âşığım, bir kere öpeyim ondan sonra öldür.” deyince saf yılan tilkinin ağzına doğru başını uzatmış, tilki de yılanın boynunu sıkınca ölmüş.

Sahile çıkan tilki, yılanı şöyle uzun uzadıya kumsala uzatmış ve:

“Ben eğri büğrü dost istemem dost doğru dost isterim.” demiş.

### Kurbağa ile Kaplumbağa

Zamanın birinde kaplumbağa ile kurbağa arkadaş olmuşlar... Bir kış boyunca devam eden arkadaşlık bahara kadar sorunsuz bir şekilde devam etmiş. Havaların ısınmaya başlamasıyla birlikte ikili, yaylaya göçmeye karar vermişler ve belirledikleri zamanda yola çıkmışlar. Epey bir yol alındıktan sonra su birikintisinin olduğu yerde konaklamışlar. Kurbağa ile kaplumbağa o geceyi orada geçirdikten sonra kaplumbağa yolculuk için hazırlanmaya başlamış. Kurbağa ise kaplumbağanın aksine suya dalarak “varıklama”ya devam etmiş. Bu durumda kaplumbağa:

“Kurbağa kardeş burası yayla değil bir müddet sonra bu su birikintisi biter, gel ardıçlı yaylalara çıkalım sonbaharda döneriz.” demişse de kurbağa tekrar

19 Mayıs 2014 tarihinde Gediz Üniversitesi Kültür ve Edebiyat Kulübü tarafından düzenlenen Türk Masal Araştırmalarında Yeni Yaklaşımlar / Prof. Dr. Saim Sakaoglu'nun Doğumunun 75. İzmir'de Başladığı Yazı Hayatının 57. Yılı Onuruna bildirisi olarak sunulmuştur.

suya dalarak “varıklama”ya devam etmiş.

Arkadaşından ümidini kesen kaplumbağa ağır aksak ve tek başına yoluna devam etmiş. Epeyce bir yolculuktan sonra ardıçlı bir yaylada yaylamış ve sonbaharla birlikte sahile dönmeye karar vermiş. Kaplumbağa epeyce bir zaman sonra arkadaşı kurbağayı bıraktığı yere gelince su birikintisinin kalmadığını görmüş ve dostunu aramaya başlamış... Bir yere geldiğinde bir de ne görsün kurbağanın ayakları, biraz ilerde kafatası kemiği... Yol arkadaşının öldüğüne üzülen kaplumbağa âdeti onun için ağıt yakmış ve:

*Varık varık vatana*

*Bakın gelin şu serilip yatana*

*Ardıç dibi yayla olur*

*Sahilde kalan böyle olur,* diyerek yoluna devam edip gitmiş...

### Kurt, Koyun, At

Acıkan bir kurt gözüne kestirdiği bir koyun sürüsüne doğru hızlı adımlarla yaklaşmış. Kurdun geldiğini gören koyun sürüsü o bölgeden uzaklaşmış. Olacak bu ya, koyunlardan biri sürüden ayrılmış ve çayırılıkta otlamaya devam etmiş. Koyuna yaklaşan kurt:

“Koyun kardeş seni yiyeceğim!” dediğinde koyun.

“Kurt kardeş! Beni yemene hiçbir şey demeyeceğim ancak bana son dileğimi sormayacak mısın?” demiş.

Kurt sert bir şekilde:

“Söyle bakalım neymiş son dileğin?” deyince koyun:

“Son dileğim bir sekelemecik oynamaktır.” demiş ve hoplayarak zıplayarak sürüye karışmış... Kurt sürüye yaklaşmak için birkaç denemede bulunmuşsa da köpekler buna izin vermemiş. Köpek ve çobanın korkusundan ters istikamete yönelen kurt bir de ne görsün çayırılıkta örklenmiş bir at...

Kurt, ağzının suyunu akıtarak...

“At kardeş! Çok acıktım, seni yiyeceğim.” deyince at:

“Kurt kardeş beni yemene asla bir şey demem ama benim son arzumu sormayacak mısın?” demiş.

“Söyle bakalım senin son arzun nedir?” deyince at:

“Son arzum arka ayaklarımdaki fermanı okumandır.” demiş.

Bunun üzerine kurt atın arkasına geçmiş, at da arka ayağını kaldırmış ve üç ayağı üzerinde durmuş ve bütün gücüyle kurdun kafasına tekmeyi indirmiş... Tekmenin şiddetiyle yere yığılan kurt baygın vaziyette uzun uzadıya yere uzanmış... At, kurtla boğuştuğu sırada örgünden boşanarak kaçmış. Bir süre sonra kendisine gelen kurt atı göremeyince şirini okumaya başlamış:

*Buldun bir koyun  
Ye de doyun  
Neyine gerek oyun moyun*

*Buldun bir at  
Ye de yamında yat  
Neyine gerek berat merat ...*

\*\*\*

Üzerinde durduğumuz üç hayvan masalı da tarafımdan 1979 yılında Anamur ve Silifke’de derlenmiştir. Axel Olrik’in epik kanunları gereği metnin sayısını üçle sınırlandırmak istedik (Ekici 2007: 108-110).

İlk iki metin Eberhard-Boratav tip katalogunda olmamasına karşılık üçüncü metin Eberhard-Boratav tip katalogunda 11 IV ve 13 V, Aarne-Thompson katalogunda ise 122A numarada kayıtlıdır. Bilindiği gibi hayvan masalları genellikle tek motifi olup daha çok duygusu, düşüncesi olmayan hayvanların konuşturulması şeklindeki motifler üzerine kurulur. Bu durumda birinci masalda *konusan yılan* (B211.6.1) ve *tilki* (B211.2.5); ikinci masalda *konusan kurbağa* (B211.7) ve *kaplumbağa*<sup>2</sup>; üçüncü masalda ise *konusan kurt* (B211.2.4), *koyun* (B211.1.1) ve *at* (B211. 1.3)tır. Bu tür masalların bir başka özeliği de bünyesinde kalıplaşmış ifadelerin bulunmamasıdır.

Yukarıda *Tarihî-Coğrafi Fin Yönteminden hareketle metnin ilk şekli(ur-form)nin ne olduğunu or-*

taya çıkaramamışsak da motif ve tip numaralarıyla yayılma ve karşılaştırmalı araştırma yöntemlerini devreye sokmaya çalıştık.

Birinci masalın özelliklerinden biri de masalın bir atasözünün açıklaması olmasıdır. *İnsanoğluna iyilik yaramaz, yazın gölge boş kışın çuval boş...* gibi atasözleri hikâyelerinin masal metinlerine bağlı olarak ortaya çıktığını düşünürsek hayvan masallarının önemini daha kolay anlayabiliyoruz.

Masalda sıkıntılı duruma düşen tilkinin başındaki belayı, kurnazlığı ile bertaraf etmesi anlatılmıştır. Türk masallarında olduğu gibi dünya masallarında da tilki kurnaz olup hemen hemen bütün zorlukları yenmekte ve büyük ölçüde her olaydan zaferle çıkmaktadır.

Amacımız masalın şekil özelliklerini vermenin yanı sıra, masal kahramanlarının Türk kültür hayatındaki önemlerini de ortaya çıkarmaktır.

Şimdiki bilgilerimiz doğrultusunda tilki ilk defa *Divânü Lûgati’t Türk*’te geçmekte ve doğum adetleriyle tilki ve kurt arasında bir ilişki kurmamızı sağlamaktadır. Kaşgarlı’nın *Divânü Lûgati’t Türk*’ünde; *bir kadın doğurduğu zaman ebeden: Tilkü mü togdı azu böri mi? diye sorarlar. Tilki mi doğdu yoksa kurt mu demektir. Bununla kız mı doğdu yoksa oğlan mı demek isterler. Kıza, aldattığı ve yaltaklandığı için “tilki” denir; erkeğe yığılacağı dolayısıyla “kurt” denir.* (Atalay 1985: 429) denilmektedir. Tilki, hayvan masallarının değişmeyen kahramanlarından biri olmakla birlikte kültür hayatımızın zirvesi olan Dede Korkut hikâyelerinde de “*Yedi dere kobuların dilkü bilür.*” (Ergin 1994:4; Gökyay 2006: 21) şeklinde geçen hayvanın avcılığı ve koku alma duyuların kuvvetli olduğundan söz edilmektedir. Hatta eskiden ordu da süvari birliklerinin kış mevsimindeki yolculuğu sırasında tilkilerin buz tutmuş ırmakların üzerine bırakıldığından söz edilir. Tilki su sesini duyması durumunda geriye dönmekte, böylece de muhtemel bir felaketin önü alınmış olmaktadır.

Tilki; atasözlerinin de konusu olmuştur: “*Tilkinin dönüp (gezip, dolaşp) geleceği yer kürkeçü dükkânıdır.*”, “*Tilki, tilkilğini bildirinceye kadar post elden gider*”, “*Tilkiye tavuk kebabı yer misin, demişler; adamın güleceğini getiriyorsunuz, demiş*” (Aksoy 1981: 363).

Deyimlerde de tilkiye rastlamaktayız: *Tilki uy-*



*kusu, tilki yolu, tilki toprağı, tilki düşünü... .*

Tilkinin bir başka özelliğı halk inanışlarına da konu olmasıdır: Yolculuk esnasında aracın veya insanın önünden tilki geçerse işin rast gitmeyeceğine inanılır ki bu inanış Türk dünyasının tamamında ortak olup bazen de tilkinin yerini köpek, kedi, vb. hayvanlar almaktadır.

Dolu çok yağdığında evin ilk çocuğı “*Anne-min birisiyim, dağların tilkisiyim.*” dedikten sonra yerden aldığı bir dolu tanesini dışlerinin arasında ikiye bölerse dolunun duracağına inanılır.

Bütün bunlar da gösteriyor ki 11. yüzyıldan günümüze tilki hep kurnazlığı ve tavuk yeme-siyle öne çıkmakla birlikte mitolojik yönü ihmal edilmiştir. Kurnazlığı bağlamak deyiminin yerini Kıbrıs’ta tilki bağlamak almışsa, yine Kıbrıs’ta tilkiye ezana saygısından dolayı peygamber köpeğı deniliyorsa Sibiry’a da yaşayan Türkler arasında tilki ile kurt birlikte değerlendiriliyorsa meselenin mitolojik yönüne eğilmemiz gerektiğine inanmaktayız.

Yılanın ise, Türk yaratılış mitinde deve gibi ayaklarının olduğunu, cennetteki bekçilik fonksiyonunu layıkıyla yerine getirememesinden dolayı ayaklarının kesildiğini Erlik’le birlikte karanlıklar dünyasına gönderildiğini biliyoruz. Yılan, Türk kültür hayatında o kadar etkili olmuş ki *Mahmut bin Ahmet el-Hoyi* adını değiştirerek *Abi Evran* demişiz. İlk örnekleri *Camasname* ve *Binbir Gece Masalları*’nda gördüğümüz *Şah Maran* tipinin ortaya çıkması da yılanın kültür hayatımızdaki yerinin bir delili olsa gerektir. Günümüzde, yılanın *körmös* olduğunu bilmeden baharda ilk gördüğümüzde öldürmüşüz. Adını anmaktan korktuğumuz için yılan yerine, “*uzun böcü*” adını takıvermişiz. Yine yılanın yüz yıl yaşayanına *ejderha* demişiz ve onu hazine(define, gömü)nin başına bekçi olarak koymuşuz.

Türk kültür hayatından kesitlerle anlatmaya çalıştığımız bu iki hayvan niçin yan yana getirilmiştir? Bize kalırsa burada mitoloji bilimi öne çıkmaktadır. Tilki *kurnaz* olmasıyla Gök Tanrı *Ülgen*’in yanında olan hayvanlardandır, yılan ise tam tersine Tanrı’nın verdiği görevi layıkıyla yerine getirdiği için alt dünyanın yani *Erlik*’in emrinde olan

bir sürüngendir. Bu sebepten tilki ile yılanı bağli anlatmalarda tilki hep galip gelmektedir ki bu ikilinin yaşadıkları mekânlarla da kolayca ayırt edilebilmektedirler. Çünkü yaratılış mitine göre *Erlik Han* ve taifesi *Ülgen*’e karşı hiçbir zaman galip gelmemişlerdir. Burada anlatılan ikileme ve zıtlıklar da *Axel Olrik*’in epik kanunlarından olduğunu da hatırlatmak isteriz.

İkinci masalda aslında göç âdetlerinden söz edilmektedir. *Yaylag* ve *kışlag* hayatını yaşayan atalarımız, kışı sıcak yerlerde, yazı ise yaylalarda geçirmektedirler. Yaylanın belirtici vasfı ise *ardıç* ve *andıç* ağaçlarıdır ki konu yukarıda metni verilen ikinci masalda da çok açık bir şekilde anlatılmaktadır. Kurbağanın küçük bir su birikintisine güvenmesine karşılık, kaplumbağanın tedbiri elden bırakmaması bize “*Tedarikli başa kar yağmaz, Eşğini sağlam kazığa bağla da ondan sonra Allah’a güven*” atasözlerini hatırlatmaktadır.

Ne yazık ki günümüzde göç olgusu fonksiyonunu kaybetti, eskiden günlerce, hatta aylarca süren sahilden yaylaya, yayladan sahile göç artık kamyonlarla yapılmaktadır. Böylece günler sürecek yolculuk birkaç saatte son bulmaktadır. Ama bütün bunların sonucunda hayvanlar yeni yöreye, iklime alışamadığı için verim düşmekte, hatta hayvanlar telef olmaktadır. Aynı şey insanlar için de düşünülebilir.

Türk yaratılış mitinde, şeytan Erlik, örse vurmalarıyla ortaya çıkan kıvılcımdan kurbağı yaratılır, bu sebepten kurbağı da alt dünyanın yani şeytan *Erlik*’in taifesindedir. Bu da bize kurbağanın *körmös* olduğunu göstermektedir. Kaplumbağı ise üst dünyanın yaratıklarından olup Tanrı *Ülgen*’in ekinbindendir. Kaplumbağı mitolojide uzun ömürlü olması, ebediliğı ve sabrı sembolize etmesiyle de dikkatimizi çekmektedir.

Türkiye’de olduğu gibi bütün Türk dünyasında da kaplumbağı ilgili ortak anlatıyı vererek konuşmamıza devam etmek istiyoruz<sup>3</sup>:

Kaplumbağı aslında bir tüccarmış. Gözli tera-

3 Bu hususta Prof. Dr. Metin Ergun tarafından hazırlanan *Türk Dünyası Efsanelerinde Değışme Motifi* (Ankara 1997) adlı kitabın II. cildinin değışik sayfalarında benzer veya farklı efsane örnekleri vardır, Azerbaycan, s. 475-476; Türkmenistan s.512-516; Özbekistan, 556; Kırgızistan s.604-605; Kazakistan, s. 645-646; Kazan (İdil-Ural bölgesi), s. 672-676; Karaçay, s. 779-780; Gagauz, s. 793.

zilerle alışveriş yapıldığı dönemlerde az ürüne karşılık çok para almasından dolayı tüccar, kaplumbağaya çevrilerek cezalandırılmıştır. Halk arasındaki inanca göre, terazinin gözleri kaplumbağanın alt ve üstünü oluşturmuştur. Kaplumbağanın insanı gördüğünde başını çekmesi ise yaptığı hırsızlığın utanması olarak telakki edilmektedir. Bu efsanede de doğruluktan sapmanın insanın başına kaplumbağa örneğinde olduğu gibi bela olacağından söz edilmektedir.

Üçüncü hayvan masalında yine *Axel Olrik*'in üçleme, ikileme ve zıtlıklar kanununa göre vahşi bir hayvan olan kurda karşılık iki evcil hayvan öne çıkarılmıştır. Bu masal tamamıyla atlı göçebe kültürün ürünüdür. Mücadele ilk iki masalın aksine vahşi ve evcil hayvanların arasında geçmektedir. Sözü edilen üç hayvan Türk mitolojisi ve kültürünün olmazsa olmazlarındandır. Bu hayvanlardan kurt, Türk mitoloji ve kültüründe daha çok Gök Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak bilinir. Kimseye eyvallah etmemesi, kendi işini kendisinin görmesi, vb. özellikleriyle öne çıkmıştır. Konu pek çok makale, bildiride ele alındığı için tekrara girmek istemiyoruz.

At, *Divânü Lügati't Türk*'te verilen "*kuş kanadylan er atylan*" atasözünden bu yana; kitap, makale, bildiri boyutunda değerlendirilmiştir. Bu metinde dikkatimizi çeken husus atın baharla birlikte ahırdan çıkarılarak çayıra bağlanmasıdır. *Örk* değimiz hayvanları çayıra bağlamaya yarayan kalın ip, örük veya zincir (Türkçe Sözlük 2009: 1766), *sikke* (Hayvanları bağlamak için yere çakılan demir veya ağaç kazık (Türkçe Sözlük 2009: 1766) denilen demirin toprağa çakılması ve zaman zaman topraktan çıkarılarak daha ileri götürülmesi şeklinde devam etmektedir. Burada bilhassa yeni neslin söz dağarcığında bugün bulunmayan bazı kelimeler (*sikke*, *örklemek*, *köstek*, vb.)in halk ağzında yaşamış olduğunu göstermek istedik. Bu husus da bize masalın özgün diliyle mi yoksa İstanbul ağzıyla mı anlatılacağı tartışmasını önümüze koymaktadır. Bugün çocuk ve yetişkinler edebiyatıyla uğraşanlar, konunun eğitici yönüyle ilgilenenler, dilbilimciler bu konuyu tartışmalıdırlar.

Türk kültüründe rengi, huyu gibi özelliklerinden dolayı melek olarak düşünülen koyun saflığıyla da dikkatimizi çekmektedir. Koyunun sürüden ayrılması üzerine oluşan "*Sürüden ayrılanı kurt kapar.*" atasözü burada gerçekleşmemiştir. Bununla beraber gerçek hayatta koyunun kurtla mücadele etmesi ve galip gelmesi eşyanın tabiatına aykırıdır. Kurtla baş edebilecek bir hayvan varsa bu da köpeğin dışında attır. Boyu, gücü, vb. özellikleri göz önüne alındığında atın dışında hiçbir evcil hayvanın kurtla baş etmesi mümkün değildir. Bu sebepten metnin yapısı gereği koyun kurttan kurtarılmakta, at ise ona gereken dersi vermektedir.

### Sonuç

Yukarıdaki üç örnekten hareketle hayvan masalarının eğitici yönünün asıl halk masalarına göre daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Büyük ölçüde kısa, nesir şeklinde olan hayvan masalarının öğrenilmesi ve anlatılması da kolaydır. Bu sebepten okul öncesi, okul çağı ve yetişkinler eğitimi açısından hayvan masalarından hızla yararlanmalıyız. Ne yazık ki diğer edebî türlerde olduğu gibi kendi kültür değerlerimiz yerine tavsiye edilen eserler *Aisopos* ve *La Fontaine* olmuştur. Eğer, "Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültür" ise önce Türkiye sonra da onun kardeşleri Türk Cumhuriyet ve topluluklarının masaları tercihimiz olmalıdır. Bu hususta Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden *Doç. Dr. Nedim Bakırcı*'nın konuyla ilgili çalışmasından kaç kişinin haberi var dersek alacağımız cevap pek de iç açıcı olmayacaktır.

Hayvan masaları büyük ölçüde mitoloji biliminin ürünüdür. Yukarıda anlattıklarımızı bir cümlede toplayacak olursak iyi ve kötüler, alt ve üst dünyadakiler, kuvvetliler ve güçsüzlükler dengelemesinde hep mitoloji biliminden yararlanılmıştır. Özetlenecek olursa kaplumbağa uzun ömrü ve sabrı sembolize etmektedir. Koyun uysallığı, tilki kurnazlığı, kurt gücü, yılan bekçiliği, kurbağa ise geleceği görememekle öne çıkmaktadır.

Hayvanların kendi aralarında konuşmaları, düşünceleri ise daha çok şürde *teşbis ve intak sanatı* olarak bildiğimiz özelliğin nesre yansımından başka bir şey değildir.

Üç metinden hareketle *Axel Olrik*'in epik kanunları, Stith Thompson'un motiflerin yaygınlığını ortaya çıkaran Motif İndeksi'nin ne kadar önemli olduğu bir kere daha görülmektedir. Kendi başına var olabilen bağımsız metin şeklinde tarif edebileceğimiz tip araştırmalarının yardımıyla da metnin milliliği veya beynelmilelliği ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada, *metin merkezli araştırma yöntemlerinden olan gelişme ve yayılma kuramları* da üzerinde durulmasının yararlı olacağına inanmaktayız. Zaten motif ve tip araştırmaları da bu iş içindir.

### KAYNAKLAR

- Aksoy Ömer Asım (1981); *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Alptekin, Ali Berat (1994); "Hayvan Masalları Tip ve Motif Kataloğuna Doğru", *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na 55. Yıl Armağanı*, Kayseri: Bizim Gençlik Yay. 56-97.
- Alptekin, Ali Berat (2005); *Hayvan Masalları*, Ankara: Akçağ Yay.
- Atalay, Besim (1985), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I, II, III, IV*: Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Başar, Zeki (1978); *Halk Hekimliğinde ve Tip Tarihinde Yılan*, Ankara.
- Ekici, Metin (2007), *Hal Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Ergun, Metin (1997); *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eberhard, W.-P. Naili Boratav (1953); *Typen türkischer Volksmärchen*, Viesbaden:
- Gökyay, Orhan Şaik (2006); *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- İnan, Abdulkadir (1989); *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalafat, Yaşar (2002); "Göktanı İnanıcından Günümüze Kadar Türk Halk İnançlarında Kurt", *XVI. Türk Tarih Kongresi*, 9-13 Eylül, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalafat, Yaşar (2006); "Türk Halkları Arasında Kurt Ağzı Bağlama İnanç", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006 / 1, 273-280).
- Thompson, Stith (1964); *The Types of the Folktale*, Helsinki: FF Communications.
- Thompson, Stith (1946); *The Folktale*, USA: 416.
- Thompson, Stith (1966); *Motif Index of Folk-Literature*, Indiana: University Press Bloomington-London.
- Türkçe Sözlük* (2009), Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Yorgancıoğlu, Oğuz M. (1980), *Kıbrıs Türk Folkloru*, Mağosa.
- Yurdatap, Selami Münir (2007); *Binbir Gece Masalları*, Ankara: Elips Kitap.

### UYGUR TÜRKÜ'NÜN DRAMI

Çin burcunda kurt başlı sancak sallanmadıkça  
Tutsak Türk'ün öz kanı damlar toprağa sıkça.  
Gök girsin! Kızıl çıksın! Kurtulamaz Türk ırkı;  
Ötüken'de birleşip Gök Türk'ü anmadıkça...

Uygur Türkü'nün yurdu daraldıkça daralır  
Özgürlük dudaklarda bir marş olarak kalır  
Gök bayrağın yerini kıızıdan bir bez alır  
Şu kurgan uykusundan kalkıp uyanmadıkça...

Türkistan'dan yükselen çığlığı duya duya  
Nasil yatarsın ey Türk, yün yatakta uykuya?  
Sana uyku ne gerek! Yağı kesmiş her kaya  
Şaman ateşleriyle tutuşup yanmadıkça...

Düşman işgalindeyken Urumçi'nin her yeri  
Durulur mu sandınız Türkistan'ın dertleri?  
Tan atarken bir gece parçalayıp setleri  
Yüz bin mızrağımızla Çin'e dayanmadıkça...

Doğunca Türk güneşi yine tan atacaktır  
Kuşlar Turan ilinde kanat oynatacaktır.  
Davran behey gökyüzü şimşeklerini çaktır.  
Senin kubben durdukça ırkım yaşayacaktır.

**Mesut İlkey YANIK**



### SEN EYLÜL GELDİN

Sen eylül geldin  
İçim dışım sevinçle doldu  
Elim avucum ısındı terledi  
Gözüm bayram yerine döndü  
Sen eylül geldin  
Gölde süzülen kuğu  
Güvercin göğü uçuşu  
Güz çınarları dokunuşu  
Sen eylül geldin  
Ömrümde bahar, yaz oldu.

**Rasim DEMİRTAŞ**

*Bayrakları bayrak yapan, üstündeki kandır.  
Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır!*

**M**ithat Cemal Kuntay'ın herkes tarafından bilinen yukarıdaki mısraları herhalde vatan ve bayrağı tarif eden en güzel sözdür. Millet dediğimiz sosyal varlığı temsil eden göstergelerin başında ise vatan, dil, devlet ve bayrak ilk sırada gelir. Bunlar gerçekleşmeden topluluklar yığın olmaktan öteye gidemezler.

Bugün yeryüzünde 200 milyondan fazla nüfusa sahip Türk milletinin vatanı Çin Seddi'nden, Tuna Nehri'ne kadar uzanan geniş bir coğrafyadır. Bugün bu muazzam toprak parçası üzerinde hâlâ Türkler yaşıyorsa da onların büyük bir kısmı, çeşitli sebeplerden dolayı başka devletlerin ve milletlerin hâkimiyeti altında bulunuyor. Ancak Türk'ün yaşadığı her yer onun vatanıdır. Dolayısıyla Balkanlar, Doğu Türkistan, Kafkasya veya Güney Sibiryaya gibi yerler sadece oralarda hayatını sürdüren Uygur, Kazak, Kırgız, Hakas, Altay Tatar vs. Türkü'nün değil, Anadolu Türkü'nün de Azerbaycan Türkü'nün de Kırim, Kıbrıs Türkü'nün de öz yurdudur. Benim doğup büyüdüğüm, ekmeğini yiyip suyunu içtiğim Türkiye de onların vatanıdır. Benim sahip olduğum her hakka, onlar da sahiptir. İşte bu bilinç bütün Türklerde olduğu an büyük bir millet hâline geliriz. Büyük millet olunca da önümüzde kimse duramaz, herkes bizden çekinir.

Türk'ün yaşadığı topraklarda, onu bir arada tutan en kuvvetli bağ dilidir. Millet olma şuuru- na erişmiş insan topluluklarını dilleri ve bayrakları temsil eder. Biri olmadan, diğeri olmaz. Dilini yitiren bir milletin dünyada yaşaması ise mümkün değildir. Tarih bunların örnekleriyle doludur. Türkiye Cumhuriyeti millî devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün dil ve tarihe verdiği önemi hepimiz biliyoruz. Dilimizin sadeleşmesi ve başka lisanların tahakkümünden kurtulması amacıyla yaptığı çalışmalar ortada olmasına rağmen, bugün adeta devlet eliyle Türk dilinin mahvına gayret ediliyor. Üniversitelerden tutun, anaokullarına değin her tarafta yabancı dil eğitiminin zorunlu hâle ge-

tirilmesi, Anadolu Türkü'nün ilerlemesini önlemek için yabancı dil bilmenin şart koşulması buna bir örnektir. Türkiye'de, müstemleke okullarında bile olmayan bir durum söz konusudur.

Dil, tarih, vatan, bayrak bunlar kutsal şeylerdir ve her ne pahasına olursa olsun korunmaları gerekir. Yakın dönem Türk tarihini birazcık bilenler bu vatan ve bayrak için nice canların kanını sebil gibi akıttığını hatırlayacaklar. Türk milleti diline ve vatanına sahip çıktığı gibi, bayrağının da alelade bir kumaş parçası olmadığını göstermek için 29 Mayıs 1936'da "Bayrak Kanunu"nu çıkarmıştı. Fakat son zamanlarda ne yazık ki Türk bayrağının manevi değerinin düşürülmesi amacıyla, kasıtlı bir propagandanın yapıldığına hepimiz şahidiz. 1990'larda bir eski başbakan bile, bayrağımızla alay edercesine, "bırakın bu bayrak, mayrak; vatan, millet, Sakarya ayaklarını" diyebilmiştir. Türk milletinin mukaddesatıyla kimse dalga geçemez. Bunun hesabı elbet tarih önünde verilecektir.

Biz Türklerin yemin ettiği üç şey: Kur'an, silah ve bayraktır. Eğlencelerimizde, düğünlerimizde hep bayrağımız vardır. Düğün evlerine, düğün alaylarına o çekilir. Askerlerimizi vatan savunmasına davulla, zurnayla, bayrakla göndeririz. Düşmana savaş ilan ettiğimizde en önde bayrağımız durur. Dünyada hiçbir halk, bayrağını Türk milleti gibi aşk ile sevemez. Bu onun genlerinde olan bir vasıftır. Mehmet Akif:

*"Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak,*

*Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak"* derken ne güzel söylemiş.

Bugün bazı hain güçler ve kişiler tarafından bilerek bayrağımız üzerine kirli oyunlar oynanıyor. Ama bunlar bugünden yarına ortaya çıkan şeyler değil. 1966 senesinde, Malatya'nın bir köyünde Atatürk büstünü kıran ve Türk bayrağını yırtan kendini bilmez bir alçağın hakkında yazı yazdı, Türkiye'yi bekleyen bölücülük tehlikesine haber



verdi diye, rahmetli Atsız Beğ'in mahkûm edildiğini unutmadık. Şu an başımıza örülmek istenen felaketlerin pek çoğu daha o günlerde gaffet ve hıyanet içindeki birtakım yöneticilerin gerçekleri kulak ardı ederek tedbirler almaması yüzündendir. Yoksa ki değil sıradan bir kişi, devletin en yüksek makamındaki insan dahi benim bayrağım hakkında böyle şeyler yapamaz veya söyleyemezdi.

Yine bir vakitler Türkiye'nin ekmeğiyle beslenen, kazandığı paraları kendi ülkelerine aktaran bir hamburger şirketi, havaalanındaki şubesinin yön tabelasını yere çizdiriyor ve üzerine de Türk bayrağını koyabiliyor. Herhalde her gelen geçen üzerine bassın diye! Bazı şeylerin demokrasiyle, insan haklarıyla, düşünce hürriyetiyle izahını yapamazsınız. Her şeyi buna göre açıklamaya kalktığınızda da, gün olur bir bakarsınız savunacak hiçbir şeyiniz kalmaz.

Bir zamanlar Türkiye Cumhuriyetinin yasalarına bağlı olduğunu iddia eden, bir partinin kongresinde, birkaç şahıs benim canımdan çok sevdiğim, bakmaya bile kıyamadığım bayrağımı yere indirip ayaklar altına alıp paçavraya çevirdi. Benim "kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü" diye gördüğüm şanlı bayrağım, bütün dünyanın gözü önünde yakıldı. Savaş kazanan bir komutan olarak düşmanımız Yunanistan'ın bayrağını ayağının altına sermeye yeltenenlere, "kaldırın onu yerden, bu bir milleti temsil ediyor" diyebilecek âlicenaplığı gösteren ırkın evladı Mustafa Kemal'in askerleri nerede? Acaba devleti ve milleti korumak, kollamak vazifesiyle yükümlü kuruluşlar ne yapıyorlar?

Büyük milletlerin düşmanları da fazla olur. Türk milletinin içerisinde de o kadar çok kendini bilmez ve hain var ki bundan utanç duyuyoruz. Yıl 2014 olmuş, taviz üzerine taviz vere vere artık sokak gösterilerinde bile Türk bayrağı yakılıp yırtıldığı gibi, bir askeri garnizonun bahçesindeki direkten dahi bayrağımızı indirme cesaretini acaba birileri nereden buluyor? Bu hâle tepki göstermek isteyen vatan evlatlarının önüne ise asker ve polis dikilerek gösteri yapmaları engelleniyor. Devletin güvenlik güçlerinin vatanseverlerden vatani korumaya kalkışması ne kadar gülünç bir şey! Eskiden

insanlar ellerinde bayrakları gururla yürür, hiçbir yerden tepki görmezlerken, şimdilerde bizzat devletin polisi, Türk bayrağıyla sokakta yürüyenlere provokatör muamelesi yapıp yaka paça savcılarının karşısına dikiyor. Devletine, bayrağına, ülkesine sahip çıkmaya çalışanlar suçlanıyor. Böyle bir durumun akıl ve mantıkla izah edilir bir durumu yoktur.

Bayraklar, milletlerin tarihte döktüğü kanlarla şekillenir. Rahmetli Arif Nihat Asya, "ona benim gözümle bakmayanın, mezarını kazacağım" derken, muhtemelen Türk milletinin böylesine rezil günler yaşayacağını aklına getirmemişti. Eğer o yaşasaydı mutlaka bu vatan ve bayrak hainlerine tek başına savaş ilan ederdi. Biz tarih boyunca, bayrağımıza sadakatle bağlı kaldığımız için, bugünlere gelebildik. Bayrak sadece Türk milletinin değil, her topluluğun kutsalıdır. O ayaklar altına alınmak için değil, göklere yükseltilmek içindir. Ama üzülerken bu son yaşanan olaylar bize şunu gösterdi ki, Türk milletinin şerefi ve namusu bir kez daha ayaklar altına alındı!



## NÛR HAVZASI

Ateş nehir gibi akan izdiham  
Çepçevre kuşattı iki yanını.  
Derinden deprenen sancılı kalbi  
Harâbât mekâna attı cânını.

Avludaki kumru hâlini gördü:  
"Diyârın garîbi, gelişin nerden?"  
Geçmiş, perde perde gözünde esti:  
"Nasîbim getirdi, umulmaz yerden."

Îmânlı tebessüm bir ırmak oldu  
Dupduru havzada rûhlar yıkandı.  
Birlik denizine çekildi sular  
Muhabbet nûruna gönüller kandı.

**Önder ÇAĞIRAN**

**A**htapot, Muhsin İlyas Subaşı'nın 1995'te yayımlanan ilk romanıdır<sup>1</sup>. Subaşı, bu romanıyla bizi bugünkü yaşadığımız iç ve dış çözümsüz olayların kaynağına doğru bir yolculuğa götürmektedir. Subaşı'nın bu romanı; dış güçlerin, 18. asırdan itibaren, sadece Osmanlı Devleti'ni yıkmakla yetinmeyerek Türk varlığını ciddi bir tehdit altına almak isteyen emellerini nasıl uygulama alanına aldıklarını anlatması bakımından önemli bir çalışmadır. Bu çalışmamızda biz, bu romanı değerlendirmeye çalışacağız:

### **Olay Örgüsü**

Roman, bir sonbahar günü köylerinde rutin işlerini yapmakta olan bir ailenin üst düzey din ve devlet görevlileri tarafından ziyaretleriyle başlamaktadır. Geliş nedenleri ise Bakanlığın okullarında yetiştirilip ileride ülkeye hizmet edecek kabiliyetli çocukları götürmektir. Hamfer ve köy öğretmenin kızını on gün sonra köyden alarak Londra'ya götürürler. Henüz on üç yaşlarında olan bu on çocuk, devletlerine adadıkları hayatlarının ilk beş yılını hizmet için eğitilerek burada geçirirler. Birçoğu kendi alanında profesyonel misyoner hocalardan Arapça, Türkçe ve Farsça dersleri alırlar. Hamfer ve köy öğretmenin kızı Silviya, bu beş yıl boyunca hep bir aradadırlar. Zaman geçtikçe bu yakınlık duygusal bir boyut da kazanmaktadır. Britanya devletinin ideolojik planlarını gerçekleştirmek üzere ajan olarak gidecekleri ülkelerin yaşam biçimlerine adapte olabilmek için her türlü eğitimi almaktadırlar. Bunu bazen piyes şeklinde dramatize yolu ile yaptıkları da olmaktadır. *"Bir defasında Osmanlıcanın konuşulduğu bir saray hayatı piyesleştirilmişti. Hamfer, padişah rolündeydi."* (s.11). Gittikleri yerlerde sadece bir misyoner değil siyasi amaca hizmet eden ajanlar olacakları için hem kendi dinlerini hem de İslâmiyet'i iyi bilmek zorundadırlar. Hamfer, gençliğin verdiği heyecanla Silviya'ya olan aşkı ve devletine verdiği hizmet sözü arasında bo-calamalar yaşasa da onlara biçilen hayat bellidir ve bir araya gelmeleri mümkün değildir. Bu arada

aldıkları eğitimle İslâmiyet'e ve özellikle Osmanlı Devleti'ne karşı iyice bilenen Hamfer ve arkadaşları her geçen gün daha da etki altında kalmaktadır. Eğitimin sonunda üst düzey yetkililerin katıldığı bir törenle mezun olan Hamfer, Silviya ve diğer ajanlar kendilerine verilen bir ayda hazırlıklarını yapmak ve aileleriyle vedalaşmak üzere okuldan ayrılırlar. Hamfer'e ülkesinden ayrılma fikri acı verse de tarihin adını yâd edeceği bir kahraman olma fikri onu yeniden sarıyordu: *"Büyük Britanya'nın ileride anacağı kabramanlardan birisi de ben olacağım. Tarih hep siyaset adamlarının ve askerlerinin başarısını yazacak değil ya!"* (s. 31)

Hamfer, 1710 yılı baharında beş arkadaşıyla birlikte İstanbul'a görevlendirildiğini öğrenir. Silviya'nın ise Arap şeyhlerine cariye olarak satılmak üzere Bağdat'a gideceğini öğrenmek her ne kadar üzse de buna daha önceden hazırlıklı olduğunu düşünür. Bakanlık müsteşarıyla yaptıkları son bir görüşmenin ardından iki ay süren bir gemi yolculuğu sonrasında İstanbul'a gelir.

İstanbul daha ilk görüşte Hamfer'i büyülemiştir. *"İçerisinde garip bir telaş vardı. Yıllarca gördüğü eğitimde, anlatılanlar, yol boyunca tasarladıkları ve nihayet kendisinde ezeli bir ideoloji haline dönüşmüş Osmanlı düşmanlığı birden silinmiş ve yerine hayranlık gelmişti."* (s. 45).

İlk geceyi bir han odasında geçiren Hamfer, İstanbul'da gezintiye çıkar ve yarım yamalak öğrendiği öğlen namazını Ayasofya'da halkla birlikte kılar. Namaz çıkışı yabancı olduğunu fark eden bir Müslüman onu evinde misafir eder. Hamfer, ev sahibi Ahmet Efendi'ye kendisini Müslüman olup "Mehmet" adını almış bir İngiliz olarak tanıtır. Ahmet Efendi, Hamfer'e hem kalacak bir ev hem de çalışıp para kazanabileceği bir iş temin eder. Öğlene kadar kerestecide çalışan Hamfer öğleden sonraları Ahmet Efendi'nin derslerine katılır. Bu arada fırsatları kaçırmayarak din hakkında akılları karıştırmaya çalışır. Hamfer yaşadığı her şeyi kelime kelime rapor ederek Sömürgeler Bakanlığına ulaştırılmaktadır. Ahmet Efendi'nin çoğu kere Hamfer'in yanlışlarını fark etmesine karşın anlayışlı ve iyi ni-

1 Muhsin İlyas Subaşı, Ahtapot, Timaş Yayınları, İstanbul 1995. (Çalışmamızdaki alıntılar için, eserin bu baskısı kullanılacaktır.)

yetli yaklaşımı onu şaşırtır ve içten içe imrendirir. Ancak her seferinde geliş amacını kendisine hatırlatarak kendisini büyük ideolojiye adar.

Hamfer'in yaşadığı bir diğer ilginç olay, Ahmet Efendi'nin sevdiği, saygılı ve çalışkan bir delikanlı olarak gördüğü Hamfer'e kızıyla evlilik teklifinde bulunmasıdır. Birçok açıdan buna manisi bulunan Mehmet (Hamfer), hadım olduğu yalanını uydurarak bu müşkülden kurtulur.

Hamfer ve İstanbul'un değişik yerlerine dağılan arkadaşları, her cuma öğleden sonra bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunmaktadır. Ancak içlerinden David'in durumu dikkatlerini çeker. David'i konuşmaya ikna eden Hamfer, onun burada karşılaştığı iyi muamele sonucu ajanlıktan vazgeçerek Müslüman olduğunu öğrenir. David her ne kadar hizmetinde bulunduğu paşa ile sefere gideceğini ve onları ihbar etmeyeceğinin teminatını vermeye çalışsa da onları ikna edemez ve arkadaşlarının hazırladığı bir planla boğularak boğaza atılır.

Hamfer, İstanbul'da devletin verdiği hizmeti yerine getirmeye çalışırken bir mektupla geri çağrılır. Dönünce ilk önce ailesinin yanına gider. Ailesinin ilk işi yirmi yaşına basmış oğullarını halasının kızı Maria ile nişanlamak olur.

Bakanlığa çağrılan Hamfer'in çalışmaları değerlendirilerek yeniden bir İslâm ülkesine görevlendirileceği bildirilir. Londra'da kaldığı altı ay müddetince seminer ve panellere katılımı sağlanarak yeni propagandalar konusunda bilgilendirilir. Bu arada Hamfer'in bir sonraki görev yeri Müslümanlar arasında ihtilaf yaratmanın yollarını arayacağı, sünnî-şîî çatışmasını başlatmaya çalışacağı Irak olacaktır:

*"Seni bu defa Irak'a göndereceğiz. Basra'ya gidecek ve orada özellikle İran yanlılarının hâkim olduğu bölgelerde kalacaksın. Biz İngilizler sömürülen ülkelerde ayrılık tohumları ekmedikçe ateşini tutuşturmadıkça rahat ve müreffeh bir şekilde yaşamayacağız. Biz Osmanlı İmparatorluğunu, buradan göndereceğimiz ordularla değil, hâkim olduğu topraklarda karışıklık ve ayaklanmalar çıkarmak suretiyle yeneceğiz."* (s. 103).

Irak'a gitmek üzere yola çıkan Hamfer, her ne kadar kendisine verilen yeni görevi heyecan ve sevinçle karşılamışsa da eşinin hamile olduğunu öğrenmesi onu etkilemiştir. Altı aya yakın süren bir

yolculuğun ardından Basra'ya gelen Hamfer, ilk hamlesinde pek başarı gösteremez. Namaz sonrası yanına sokulduğu Şeyh Ömer Tai'den beklediği yakınlığı göremeyince şaşırtır. Yerleştiği handan da pek memnun kalmaz. Han sahibi Mürşit, sabah namazına zorla kaldırdığı gibi namazdan sonra da yatmasına müsaade etmez. Dahası evlenmesi gerektiğini bekârlığının kendisine uğursuzluk getirdiğini söyler. Hamfer'in camide tanışıp yakınlık kurduğu bir tanıdığı meseleyi öğrenince onu Abdurıza adında bir marangoz ustasına götürür. Abdurıza han ücretini haftalığından düşmek şartıyla kalfalık yapmasını ve atölyede yatıp kalkmasını kabul eder.

İranlı olan Abdurıza'nın atölyesi İranlıların buluşma noktası olmuştur. Burada buluşup Osmanlı aleyhine sohbetler etmektedirler. Hamfer, kendisine farkında olmadan yardımcı olan bu duruma oldukça sevinir. Hamfer'in dikkatini dükkâna gelip giden özellikle bir genç adam celbeder. Bir fırsatını bulup bu gençle konuşur. Oldukça ilginç şeyler öğrenir. Abdurıza'nın Hamfer'in yanındaki rahatlığının onu Şîî sanmasından olduğu Şeyh Ömer'in ona soğuk davranması ve handan kovulmasının nedeninin ise Osmanlı casusu sanılmasından kaynaklandığını öğrenerek daha temkinli davranma kararı alır. Necidli bir Arap olan bu genç, Muhammed bin Abdulvahap'tır. Abdulvahap ortaya yeni doğrular getirmek istemekte, söylediklerine değer verilmesini arzu etmektedir: *"Ben de kendime göre ortaya yeni doğrular getirmek istiyorum. Benim de söylediklerime değer verilsin istiyorum."* (s.116). Bu yönüyle Abdulvahap, Hamfer'in aradığı adamdır. Hamfer, artık daha ümitle sarılmaktadır işine: *"Hammaddemi buldum, malzemem de var. Şekli de zaman oluşturur herhalde."* (s.119) düşüncesiyle yeni planlar yapmaktadır. Basra'nın kozmopolit yapısı ve Abdulvahap'ın diğer Araplar gibi ırkının üstünlüğüne olan inancı, Hamfer'in planına sağlam bir zemin olmaktadır. Bu yüzden Hamfer Abdulvahap ile daha sık görüşerek Abdulvahap'ı görüşlerinin doğruluğuna inandığını ve desteklediğini vurgular. Böylece günden güne daha çok güvenini kazanarak onu avucunun içine almayı başarır. Hamfer Abdulvahap'ı asrın müceddidi olduğuna inandırır:

*"- Cenab-ı Hak, her asırda Müslümanlara dinlerini yenileyecek bir müceddid göndereceğini Peygamberimiz söy-*

lemiyor muydu?

-Evet söylüyor.

- *Hab işte, sen de bu asrın müceddidisin. Bak biz hicrî 12. asrın ilk çeyreğini dolduruyoruz. İslâm dünyası bir güneş doğsun bekliyor.*" (s.131)

Hamfer yavaş yavaş Abdulvahap'ın bütün zaafalarını kendi lehine kullanmaya çalışır bunlardan biri ise bekâr oluşudur. Abdulvahap'ı haram olan muta nikâhına ikna ederek Safiye adıyla tanıştırdıkları Silviya ile nikâh kıyarlar. Silviya ile evli kaldığı bir hafta boyunca Silviya, Hamfer'in Abdulvahap için söylediklerini pekiştiren şeyler söyler.

Hamfer, namaz ve oruç hakkında da Abdulvahap'ın kafasını karıştırmaya çalışır. Sünnilik ve Şilikten başka bir yol açmanın gerektiğini bunu ise onun yapabileceğini, kendisinin ise ona tabii olan ilk müridi olacağını söyler. Böylece, Abdulvahap'ın hem din hem de milliyeti konusundaki düşüncelerini pekiştirmiş, onu bir yola sokmuş olur:

*"Bundan sonra benim ilk şeyhim sensin. Senin ilk tabii de ben artık Basra ufuklarından Abdulvahap İslâm'ın yeni bir güneşi olarak doğacak ve İslâm âlemindeki karanlığı dağıtacak. Arab'ın çığneden onurunu kurtaracak. Arab'ı kendi asliyetine, kendi beyecanına kavuşturacak."* (s.148)

Hamfer'in bir sonraki planı Abdulvahap'ı İslâm dinini yenilemekle Allah tarafından görevlendirilmiş önemli bir zat olduğuna inandırmaktır. Bunun için ilk önce Abdulvahap'ı seçilmiş olarak gördüğü üç rüyadan bahseder. Zira Safiye de onunla ilgili rüyalar gördüğünden bahsetmiştir. Bu rüyalar sayesinde, Abdulvahap kendisini hem İslâm'ın yeni müceddidi hem de Arap ve İran halkının Osmanlı ülkesini fethedecek bir lideri olarak görmektedir.

Artık eşini ve çocuğunu görmek isteyen Hamfer'e, elçilikten önce Kufe ve Necef'e gitmesi istenir. Ardından da Londra'ya dönme izni gelir. Londra'da yaptığı hizmetten büyük memnuniyet ve iltifat görür. Devletin bir takım sırları da kendisine açılır. Bazı gizli kitapları okuması istenir. Yeni direktifler ve Abdulvahap konusundaki çalışmasına devam emriyle Basra'ya geri gönderilir. Hamfer'in Basra'da yapmaya çalıştığı çok önemli bir iş olarak görüldüğünden hiçbir masraftan kaçınmaması di-

rektifi ile ve tam güvenle gönderilir.

Hamfer ilk iş olarak Abdulvahap'ı bulur. Hamfer gelene kadar Abdulvahap'ın yönlendirilmesi işini ise başka bir ajan olan Abdülkerim'in yürüttüğünü öğrenir.

Hamfer ve Abdülkerim parayla fakirleri Abdulvahap'a koruma olarak tutarlar ve artık şeyhliğini ilan etmesi için Abdulvahap'ı ikna ederler. Abdulvahap'ın yeni fikirlerini kâğıtlara yazarak gece bütün camilerin önüne asarlar. Ona karşı çıkan bir genç ve ardından aleyhine hutbe veren cami imamı öldürülür. Böylece şeyhe karşı muhalefet ortadan kaldırılmış olur.

Hamfer'in sonraki görevi, ajan subaylar yardımıyla Dehriye'de Abdulvahap'a benzer yetiştirilen başka bir şeyhle birlikte bir devrim yaratmaktır. Bütün bunlara ortamı sağlayan Hamfer, görevini yapmış olmanın heyecanı ve arkasında bıraktığı yangın yerinin dumanlarını hayranlıkla seyrederek ülkesine geri döner. Zafere ulaşmanın gururu ona geleceğe yönelik şu sözleri söyletmektedir: *"Bu kâfirlerin topraklarında, her bölgede bir kavmiyetçilik fitnesi çıkardığımız gün, hedefimize varmış olacağız. Bunca adamın çabası bunun içinse, onun da gerçekleşmesi güç olmayacaktır!"* (s.236.)

### Anlatıcı ve Bakış Açısı

Muhsin İlyas Subaşı, eserinin olay örgüsünü ilahi anlatıcı bakış açısı kullanarak aktarmaktadır. Yazar, şahit olduklarının yanı sıra kahramanlarının içinden geçenleri de çoğu kere her şeyi bilen anlatıcı vasfıyla okuyucuya aktarır:

*"Her cami önünde bir sevdanın duygudan taşta işlenişi kendisinde meraktan bayranlığa dönüşüyordu... Yıldırım Bayezid'in buraya dört defa sefer yapışındaki heyecanı anlıyor ve fethi gerçekleştiren genç sultana saygı duyuyordu. Buna rağmen, içinde yine de bir burukluk vardı. "Niçin buradaki kiliselerimizin çanları sustu?" Sonra, kendi kendine güvenini yeniliyor ve ilave ediyordu: "Ben bu çanları sökülen ruhundan, alınan kulesinden geri yerine iade etmek için gelmedim mi? O hâlde, üzerime düşen ve benden beklenen ne ise onu yapmalıyım!"* (s.48)

Roman anlatıcısının İngiliz ajanlarını anlatıyor oluşundan, kapalı kapılar ardında konuşulanları, yapılanları ve özellikle ajanların planlarını ve raporlarını aktarabilmesi açısından ilahi bakış açısı



bilhassa seçilmiş olmalıdır. Hamfer'in elçiliğe gönderdiği gizli raporlarından biri şöyledir:

*"Burada işimi düzene koydum. Bu insanları kandırıp onlara nüfuz etmek çok kolay. Ben ilk defa, onların sık sık tartıştıkları bir konuyla başladım. Pek başarılı oldum sayılmaz ama yine de etkili olduğuma inanıyorum. Yalnız adamlar bizim dinimizi bizden çok iyi biliyorlar. Ben Mutezile'den söz edince onlar da Efendimiz İsa'ya ihanet eden havariyi getirip koydular karşıma. İslâm'ı iyi öğrenmezsek, onu yozlaştırmak için başarılı olmamız mümkün değil!"* (s. 55)

Hamfer'in iç sesi sadece plan yapmaz, bazen içinde yetiştiği kültürle bozmaya geldiği arasında kıyaslamalar yapar ve anlatıcı bize bunu aktarır:

*"Sabahleyin keresteciye giderken yolda kendi kendine bir gün önceki derste yaptıkları tartışmayı düşündü. "Acaba" dedi, böyle bir tartışmayı ben, bizim papazlarla yapabilir miydim?" Yapsam da böyle açık açık konuşabilir miydim?" sonra dudak büktü ve "imkânsız" demekten kendini alamadı. "Aforoz gibi bir silahın soğuk namlusunu enseme duymayacağım mümkün mü?" diye iç geçirdi..."* (s.55)

Subaşı, anlatıcısına hem Hristiyanlığın hem Müslümanlığın bakış açılarını anlatırarak okuyucuda bir düşünce bütünlüğü ve sonuç oluşturmaya çalışmaktadır. Anlatıcı, çoğu zaman kahramanlarının ağzından tarihî, siyasi, kültürel gerçekleri aktarır. Kahramanlar çoğu kere bir vaiz ya da hoca gibi karşıdakileri bilgilendirici uzun konuşmalar yaparlar: *"Kâfirlerin Rubullah'ı kabul ya da reddetmeleri önemli değildir. Onlar, bizimkini kabul ederek, 'Siz de bizim peygamberimizi kabul edin' demek istiyorlar. Onları bir peygamber değil, bir sihirbazdır."* (s.15) Anlatıcı başka bir yerde karşı tarafın düşüncesini anlatır:

*"İslâm insanı azîz kalmıştır. Onu sevgi üzerine yaratmıştır. Bak Cenab-ı Hak 'Benim rahmetim gazabımı geçti' diyor. Bu rahmet şemsiyesi altına girmek lazımdır. 'Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim insanı halkettim' diyor. O hâlde insan bir hazinedir. İnsan bir cihandır, insan bir sevgi yumağıdır. (...) Din doğruluktur, din sevgidir, din teslimiyettir. Hak'a kendinde ulaşmaktır"* (s.57)

Anlatıcı, kahramanların içinde buldukları durumu betimleyici teşbihlere de başvurmuştur:

*"Biliyordu ki, özellikle Orta Asya Türkleri ava şahinle giderlerdi. Bu yırtıcı kuş, çok iyi eğitildiği için, iste-*

*nilen yöne sevk edilebiliyor ve özellikle bulduğun, keklik, güvercin, tavşan gibi avları çok iyi yakaluyordu. (...) O şabinini bulmuştu. Bundan sonrası iyi av seçimine kalıyordu."* (s.131)

Anlatıcı, başka bir yerde kahramanında romantik duygular uyandıran manzarayı durumuyla özdeşleştirir:

*"Kapının önündeki palmye ağaçlarının hafif rüzgârda sallanan yapraklarına baktı. Kalın gövdesiyle tepesindeki üç beş yaprağı besleyen ağaç, kendisinde romantik duygular uyandırmıştı: Şu kocaman gövde yalnızca şu birkaç yaprağa hizmet ediyor. Eh İslâm kültürü de aynı şeyi bizler için yapacak bundan sonra..."* (s.119)

Anlatıcı, Hamfer'in devleti için yaptığı fedakârlığı da yine doğal bir olayın zihnindeki yansımaları aracılığıyla aktarır:

*"Devletler kişilerin verimliliğini ve onurunu düşünmez. Kendi devletin menfaati neyi gerektiriyorsa, onu yapmak zorundadır. Eğer bir kedi yeniden yavru doğuracaksa, ilk doğurduğu yavruyu yiyecektir. (...) David bir yavruydı, Silviya da öyle. Devletimiz bu ikisini yemedi mi. Birisini denize atarak, öbürünü fuhşa sürükleyerek."* (s.195)

Anlatıcı, bazen kahramanı ile ilgili bir durumu daha belirgin ifade edebilmek adına kahramanın içinde bulunduğu durumu coğrafi durumla ilişkilendirir:

*"Değişik bir iklimi vardır Necid'in. Gündüzleri alabildiğine sıcaktır. Geceleri ise, bu sıcakı kovalayan eli sopalı bir sonbahar serinliği... Buna rağmen, ısınan kumların bemen soğuması mümkün olmadığı için geceleri yalınayak şehir dışında gezmek büyük keyif verir. Bunun tadını alan Hamfer, sık sık gezindiği bu çöl zevkine artık mahrumdu. Çünkü başlattıkları korkuya dayalı terör onları da evlerine hapsedmişti."* (s.224)

Anlatıcı, kaos ortamındaki sağduyunun sesini de duyurur. Halk irfanının olup bitene salim bakışı, safındaki sabiteyi de okuyucuya sunar:

*"Din sevgidir. Din merhamettir. Din rahmettir. Din zulüm değildir, işkence değildir, kan değildir, göz yaşa değildir. Bunlar din adına çıkmıyorlar ortaya. Bunlar kendi nefis atlarına binmiş süvarilerdir. Peygamberi 'âlemlere rahmet' olarak gönderilen bir dini yeniden diriltmek için rahmet pınarlarını kurutmak din olur mu hiç?"* (s.229)

Anlatıcı, kimi zaman, mekânın olaylarla bağlantısı açısından mekânın insana yansımalarını anla-

tır. Bu kısımlarda anlatıcı karşımıza 3. kişi olarak çıkmaktadır:

*“Dicle ile Fırat Anadolu’nun bereketidir. Dicle ile Fırat Anadolu’nun gözyaşındır. Bu iki nehir Anadolu’dan doğar, birisi Suriye’yi doyurur, öbürü Irak’ı. Hatta Fırat, Suriye’den sonra Irak’a geçer ve Dicle ile birlikte rahmet pınarı olur. (...) Bu mavi damarlar nâzenin birer gelin gibi süzülüp akarken Basra halkı her türlü bol mahsulün sonsuz imkânlarını kucaklar...”* (s.124)

### Zaman

Ahtapot romanı, 18. yüzyıl’da Osmanlı ülkesi ve Britanya’da vuku bulan bir takım hadiseleri konu almaktadır. Roman bir sonbahar günü Britanya’nın bir köyünde başlamakta ve tarihsel olarak ileriye doğru bir seyir izlemektedir.

Romanın zamanı ile ilgili bilgi edinebildiğimiz tek cümle anlatıcının, Hamfer’in göreve başlama tarihini belirttiği *“Hamfer 1710 yılının bir bahar sabahı gönderileceği ülkeyi öğrenmek üzere Dışişleri Bakanlığı’na gitti.”* (s.34) cümlesidir. Hamfer’in Britanya’daki eğitimi, romanda geçen, *“Hamfer’in bu iki katlı taş binada başlayan eğitimi beş yıl kadar sürecektir.”* (s.11) ve *“Beş yıl boyunca sık sık mektuplaştığı, fırsat bulduka da yılda bir defa gidip ziyaret ettiği köyünden gerçek ayrılışı bu defa olacaktı.”* (s.31) gibi cümlelerden anlaşıldığına göre beş yıl olduğundan, romanın başlama tarihini 1705 yılının sonbaharı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Romanın başkahramanı Hamfer, on üç yaşındayken başlayan olaylar silsilesi onun beş yıllık eğitiminden sonra gittiği İstanbul ve ardından, Basra’dan Londra’ya geri dönüşüne kadar sürmektedir. İki yıl kaldığı İstanbul’dan Londra’ya ilk dönüşünde yirmi yaşında olduğunu ve bu tarihte de evlendiğini *“20 yaşındaki bir gencin ülkesine geri dönmesi anne ve babasını hayli sevindirmişti. Bunun için vakit kaybetmeden bu tatilde onu evlendirmeyi düşündüler.”* (s.96) anladığımız Hamfer, Basra’dan son dönüşünde *“Hey gidi günler. Nereden nereye?” dedi. Sonra dönüp çevreyi seyre başladı. Sanki on yıla yakın bir süre buralarda yaşamamıştı.”* (s.235) demişti. Hamfer’in bu sözleri romanın yaklaşık on beş yıllık bir zaman diliminde gerçekleşen olayları ihtiva ettiğini göstermektedir. Buradan da on üç yaşında tanıdığımız roman kahramanımızın roman sonunda otuz yaşlarında bir ajan olarak ülkesine döndüğünü görmekteyiz.

Romanın geçtiği zaman aralığının dışında yazar, romanın olay örgüsü içinde okuyucuyu yönlendirici mevsim ya da saat zaman ifadelerine yer vermektedir. Romanın ilk cümleleri, mevsim hakkında bize bilgi vermektedir: *“Sonbaharın saydamlığına kaybetmiş ışıkları altında, babası odun kırarken, kendisi de çitlerle çevrili küçük domuz avlusunda hayvanlara yem veriyordu.”* (s.5)

Yazarın romanda gün olarak pazar ve cumadan daha fazla bahsetmesi, romanın konusu açısından manidardır. Hristiyanlarca kutsal sayılan ve ayın günü olan pazar günü romanda yer almaktadır: *“Pazar günü kilisede ayın vardı. Oraya topluca gidiliyordu.”* (s.18) Başka bir yerde Müslümanlarca kutsal sayılan cuma günü ve cuma namazını görmekteyiz: *“Necd Camii’nin imamı, cuma günü hutbede, bölgelerinde ortaya çıkan bir yeni akımdan söz ediyordu.”* (s.216)

İstanbul’a geldikten sonra Hamfer ve arkadaşları *“Böyle bir özel görevle geldikleri İstanbul’da diğer arkadaşlarıyla hemen hemen her cuma öğleden sonraları buluşuyorlardı.”* (s. 64) Başka bir bölümde: *“Yine bir cuma günü öğleden sonraydı. Rene bu defa erken gelmişti ve Hamfer’le David’in durumunu konuşacaktı.”* (s.74) Hamfer ve arkadaşlarının buluşma günü olarak cumayı seçmeleri, Osmanlı ülkesinde cuma gününün resmî tatil günü olmasından kaynaklanmaktadır.

Romanı, zaman bağlamında değerlendirdiğimizde karşımıza çıkan bir diğer nokta, günlük zaman dilimleridir. Bu zaman dilimlerinden en çok vurgulananı akşam vaktidir. Hamfer’in yalnız kalabildiği bu vakitler onun hem raporlarını yazdığı hem de iç konuşmalarını yaptığı özgür saatleridir. *“Akşamleyin yatarken, ‘Tanrım şükürler olsun. Aratmadan buldurdun bana.’ dedi”* (s. 120). Hamfer, gün içindeki başarısı ya da başarısızlıklarını uymadan önce değerlendirir: *“Hamfer o gece küçük atölyedeki yer yatağına uzandığı zaman çok rahattı. -Ah ne kadar mesudum. Galiba ben bu işi başaracağım... İslâm’ı bozmasak da Müslümanları bozmamız zor olmayacak!...”* (s.148) Hamfer gün boyunca yaşadığı talihsizlikleri de kimseyle paylaşmadığından akşam yatağa uzanınca kendi kendisiyle dertleşir: *“Ancak akşam yatağa uzanınca, başına gelenlere çok içlerimşti. Bir ara çok duygulandı, ağlayacak oldu. Sonra kendi kendini teselli etti.”* (s. 154)

Yazar, Hamfer'in Londra ve İstanbul'a ilişkin ruh hâlini de gündüz ve gece tezdâ ile vermeye çalışmaktadır. Havanın genellikle bulutlu olduğu "Londra'da hava pek açık olmazdı. Çok ender görülen bir durumdu." (s. 39) Londra'dan bu yana hep yıldızları seyreden Hamfer, İstanbul'da adeta gündüzün ve güneşin ışık yağmuruyla mest olur: "Gördüğü manzara Londra'nın renksiz ve hoyrat katedrallerine hiç benzemiyordu. Güneş denizdeki dansını, kubbelerin kursunlarında bir keskin alev huzmesi hâlinde gözlerine sunuyor ve kendisine 'Hoş geldin' diyordu." (s. 45-46)

Romandaki zamana dair bir diğer dikkat, mevsimin psikolojik çağrışımı ile ilgilidir. İlkbaharın canlanmayı, yenilenmeyi ve kavuşmayı; sonbaharın ise hüznü ve ayrılığı çağrıştırdığı yaygın olarak kabul görmektedir. Romanda, Hamfer'in evinden ve Londra'dan ayrılık vakitlerinin özellikle sonbaharda oluşu dikkat çekicidir. Hamfer ve Silviya'nın evlerinden ayrıldıktan hemen sonra getirildikleri yerdeki sonbaharın donuk manzarası ruh hâlleri ile uyum arz etmektedir:

"Sararmış çınar yaprakları avluda rüzgâra teslim olup yerde sürünüırken, güneş avlu duvarının ötesine geçmiş ve içeriye serin bir gölge almıştı. İnsanları, binaları, caddeleriyle Londra'nın sisli havasının genzi gıcaklayan kirliliğinin farkında bile değillerdi. Hamfer hafifçe öksürmeye başladı. Ellerini cebine koymuş, Silviya'ya iyice sokulmuştu. Silviya ise ürkek bir ceylan gibiydi. Sarı benzi biraz daha solmuş, dudakları titremeye başlamıştı. Üzerindeki uzunca mantosunun ceplerini önüne doğru iyice çekip büzüldü." (s. 9)

Hamfer ve Silviya bir diğer ayrılık hüznünü güz vaktine denk gelen mezuniyette yaşarlar. Yazar yine ağır güz manzarasını Londra'nın nemli ve karanlık havasıyla birleştirerek kasveti arttırır. "Akşam doğru geç vakte kadar gezindikleri çamların kokusunu nemlenen kırıpkelerinden yataklarına taşımamak için içeri girdiler. Güz akşamları Londra'nın havası ağırlaşır ve geceleri insanın genzini yakardı." (s. 26)

### Mekân

Ahtapot romanı, Britanya Devletinin Osmanlı topraklarındaki ajanlık faaliyetlerini konu edinmektedir. Bu bakımdan romandaki olaylar, Osmanlı ülkesi ve Britanya'da geçmektedir. Romanın önemli bir bölümünün geçtiği Osmanlı ülkesinde en belirgin mekânlar ise İstanbul ve Basra'dır.

Ahtapot romanı, Britanya'nın bir köyünde başlamakta, İstanbul'da gelişen bir dizi hadiseden sonra Basra'da bitmektedir. Görüldüğü gibi yazar, romanın olay örgüsü için oldukça geniş bir coğrafya kurgulamıştır. Bu durum "Ahtapot" isminin de gerekçesi durumundadır. Hamfer ve arkadaşları bir ahtapota benzetilen Britanya devletinin doğu ülkelerine uzattığı kolları olarak görülmektedir. Bu düşünce genç ajanlara ders veren bir müsteşarın diliyle şöyle ifade edilmektedir: "Sizler büyük Britanya'nın barbarlar üzerine uzanmış kollarısınız. Bir ahtapot nasıl ki, uzun kollarıyla yerinden ayrılmadan yiyeceğini toplarsa, sizler de öyle olacaksınız. Bizim devletimiz kendi kutsal topraklarında oturacak, sizler sayesinde dünya hâkimiyetini ele geçirecektir." (s. 40-41)

Romanda çok fazla ev içi ya da iç mekân tasviri görülmez. Yazar genellikle ilk defa görülen Osmanlı ülkelerini ya da Londra'yı betimlemektedir. Londra'nın anlatıldığı sayfalarda karşımıza güneşin pek görünmediği bulutlu ve kasvetli bir atmosfer dikkati çeker. Yazarın Londralıların güneşe olan hasretlerini vurgulamadaki ısrarı okuyucuya, daha sonra kuracakları "Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk" tanımlamasını hatırlatmaktadır.

Çok fazla ayrıntılı olmamakla birlikte romanda karşımıza çıkan ilk mekân Londra'dır. Yazar sık sık Londra'nın nemli ve kapalı havasından bahsetmektedir: "Londra'da hava pek açık olmazdı. (...) Bakınız, her Londralı böyle güneşli havayı hasretle bekler." (s.39) Londralılar, ülkelerinin coğrafi ve iklimsel koşullarından memnun değillerdir. "Ama Britanya bir adaydı ve toprağın bittiği yerde okyanusun azgın suları başlıyordu..." (s.41) Bu yüzden Britanya devleti hep başka topraklara yönelmektedir: "İngiltere bir ada devletidir. Kömürden başka da zengin maden kaynaklarımız yoktur. Topraklarımızda kırk milyona yakın insan yaşamaktadır." (s.39)

Londra'nın roman boyunca okuyucuda uyardığı intiba, rutubetli taş binalar dolayısıyla karanlık ve dumanlı bir şehirdir. Ancak burada farklı olarak yazar, şehri insanıyla da özdeşleştirir: "Londra'nın rutubetli taş binalarını, İngiliz soğukluğunu adeta tablolastıran katedral gölgelerini geçerek yola koyuldular. Beyaz aydınlığa doğru yol alırken arkada rutubetle dumanın örttüğü şehir daralıp küçülmeye ve nihayet kaybolmaya başladı..." (s. 43)



Diğer mekân, İstanbul'dur. Özellikle Londra'nın puslu havasından başka bir yer görmemiş olan Hamfer için İstanbul hayranlık uyanıcıdır: "İstanbul güzelliğin tarih, tarihin şiir, şiirin sevgi olduğu bir şehir. (...) boğazla Marmara'nın kesiştiği noktada, İstanbul o çarpıcı güzelliği, mistik havası ve insanı rüya âlemine taşıyan kubbe ve minareleriyle birden çıkarırdı ortaya." (s. 45) Hamfer, İstanbul'da camileri seyrederken merakı hayranlığa dönüşür: "Her cami önünde bir sevdanın duygudan taşma işlenişinde meraktan hayranlığa dönüşüyordu." (s.48) Süleymaniye Camii'ndeki atmosfer, ihtişam ve cemaatin huşu-undan etkilenen ve uzun uzun seyreden Hamfer namazdan sonra da cemaatle birlikte çıkmayıp bu ihtişamı doya doya seyretmek ister: "İkinci namazından sonra balkın camiyi boşaltmasını beklemedi. Biraz ağrıdan alıyordu. Bu doyamadığı ürpertili ihtişamı tekrar yudumlama yudumlama seyredecekti." (s. 49) Hamfer, Bağdat'ta da İmam-ı Azam Camisinden etkilenir. Hatta camileri kiliseleri ile kıyaslamaktan kendisini alamaz: "İmam-ı Azam Camii kendisini hayli etkiledi. Çevreyi gezdi. Camiye hayran kaldı. Bizim kiliselerimiz böyle görkemli değil, dışındaki heybetini içindeki rutubeti ve kasveti yok ediyor. Ne talihsizlik' diye mırıldandı..." (s.163)

### Kişiler

*Hamfer*: Romanın başkahramanıdır. On iki yaşında, devlet yetkililerince ailesinin yanından alınarak beş yıllık bir eğitime tabi tutulup ardından Ortadoğu'nun farklı ülkelerinde ajan olarak verilen görevleri yerine getirir.

Romanın ilk sayfalarında Hamfer'i, fikri sorulmadan ailesinden uzaklaştırılan ve bunun mahzunluğunu yaşayan bir köylü çocuğu olarak görmekteyiz.

Zaman ilerledikçe Hamfer'in hem duyguları hem düşünceleri gelişir. Bir yönüyle Silviya'ya duygusal bir bağla gittikçe bağlanan bir delikanlı, diğer yönüyle kendisini ülkesine hizmete adanmış genç bir ajan olarak çıkar karşımıza. Hamfer'in roman boyunca bu iki kimliği arasında bocalamalar yaşadığını görmekteyiz.

Hamfer kendisine verilen eğitimi ve görevi benimsemekle beraber zaman zaman anlatılanlardaki çelişiklere itiraz edecek kadar da cesurdur. Özellikle

le dar bir bakış açısını benimseyen ve itiraz kabul etmeyen papazın sözlerindeki çelişikler sorgular:

"Efendim siz İsa'nın çarmıha gerildiğini söylediniz. Daba önce de bu konuda geniş hikâyeleriniz oldu. (...) Peki, ama dinsizler ise İsa'nın ölmediğine inanıyor. Onlar, İsa'nın geri döneceğine balkı Müslüman yapacağını söylüyorlar. Sonlar onlar, sizin gibi yapmıyorlarmış. Gelen öğretmenlerimizin anlattıklarına göre, oralarda İsa efendimiz bizim sevgimizden daha fazla muhabbet görüyormuş, sevgi ve saygı görüyormuş. Bu çelişikler karşısında nasıl tavrı almamız gerekir?" (s. 15)

Hamfer, kendisini ülkesinin geleceği için seçilmiş bir kurban olarak görmektedir. Bu durumu romanda iki kez tekrarlanan yavrusunu yiyen kedi manzarasıyla özdeşleştirir:

"Hayret!. Bir kedi doğum yapıyor... Etrafından geçen kalabalığa alırdırmadan durup onu seyretti. Kedi doğumu yaptı. Önce bir ana şefkatiyle yavrunun üzerini yalamaya başladı. Sonra dehşet verici bir şey: Hamfer donup kalmıştı. Kedi yavrusunu bir fare gibi başından yakaladı ve parçalamaya başladı... Minik yavrunun arka ayaklarındaki ürkek çabayı görünce dayanamadı yürüyerek yatakhaneye çıktı." (s.17)

Romanın ilk kısımlarında Hamfer'in karşısına çıkan bu manzaranın onu neden bu kadar etkilediğini, ancak romanın sonlarına doğru yeniden hatırladığında, yaptığı yorumdan anlamaktayız:

"Devletler kişilerin verimliliğini ve onurunu düşünmez. Kendi devletin menfaati neyi gerektiriyorsa onu yapmak zorundadır. Eğer bir kedi yeniden yavru doğuracaksa ilk doğurduğu yavruyu yiyecektir. Bu ifadeyi söylerken, öğrenciliği sırasında karşılaştığı o sahne gözünün önüne geldi. İrkilmişti. Ama onu bir de şu şekilde yorumlamadan edemedi: David bir yavruydı, Silviya da öyle. Devletimiz bu ikisini yemedi mi. Birisini denize atarak, öbürünü fuhşa sürükleyerek." (s. 195)

Hamfer ülkesi için önemli bir görev üstlendiğini kendi kendine sık sık tekrarlamasına karşın, içinde kabaran aşkın körüklediği itiraz sesi ara ara yükselerek onu çıkmaza sürükler:

"Vatan mı Silviya mı? diyordu sık sık. Hemen hepsinde de 'Elbette ki vatan...' diye cevap veriyordu. 'Ama bu dünyaya yaşamaya geldimse sevdiğimi de alamayacaksam bu vatan benim için neyi ifade eder?..' diye isyan edesi geliyordu. Ben başkalarının aşklarını yaşayabilmeleri için,



*kendimi feda edecek kadar aptal mıyım?’ demekten de geri kalmıyor ve bu çıkmaç içerisinde kıvrılıp duruyordu. Ama bir gerçeği de göz ardı etmesi mümkün değildi: Girdiği maceranın acımasızlığı...” (s.23)*

Hamfer, sık sık iki tutkusu arasında karar vermek zorunda kalır. Bunlar Silviya’ya olan aşkı ve vatan sevgisidir. Kendisini yıpratın bu iç savaşı Hamfer genellikle vatani lehine sonuçlandırır. Çünkü o, bu fedakârlığın Tanrı katında daha büyük bir mükâfatı olacağı tesellisiyle avunur: *“Devletimi ve milletimi senin aşkına tercih etmek durumundayım. Ama senden kopmayacağım. İnanyorum ki, öbür dünyada Tanrı bizî İsa Efendimizin önünde evlendirecektir. Bizim duygularımız birbirleriyle bugün evlenmiş olsun, ruhumuzu ise Tanrı eversin bedenlerimiz ayrı olsa da önemli değil.” (s. 25-26)*

Hamfer, zaman zaman devletin üzerlerindeki tahakkümünü de aşırı ve haksızca görüp eleştirir. Ancak hemen ardından kendisini devletine adanmış olma düşüncesiyle bu itirazlarından da vazgeçer:

*“Her şeyimizi bu binanın kalın duvarları arasında tavin ediyorlar. Biz kendi hayatımızı yaşayamıyoruz. Bizze istedikleri hayatı yaşatıyorlar. Birden bu karanlık ve iürkütücü hesaplaşma duygusundan çıktı. Kendisini devletine adanmış bir insanın böyle düşünmesi bile günabtı. Beraberinde olan Mesih’in ruhu bunu affeder miydi?”(s. 43)*

Hamfer, bu konudaki dilemmayı, Abdulvahap ile evlendirilen ajanın Silviya olduğunu öğrendiği zaman yeniden yaşar, ancak devlet için yapılan bu fedakârlığın da çok görülmemesi gerektiğini düşünür:

*“O bu iş için mi yetiştirilmişti. Bir İngiliz soylusunun Arap gençlerine ve şeyhlerine fabişelik yapması olabilirdi ama benim sevdiğim bir kızın bu duruma düşmesi nasıl izah edilecekti? Bu karmaşık düşünceyi yenmesi gerektiğini düşündü. Çünkü biliyordu ki işi, devleti adına yapılan bir fedakârlık hatta bir savaşı. (...) Artık o bana ait değil. İngiliz milletine aittir. Devletim ona ne görev verdiyse onu yapacaktır. Bana eşçinselliği emreden devlet, onu bir gence kiralamışsa çok mu?” (s. 137)*

Hamfer, sevdiği kızın gözleri önünde düştüğü bu talihsiz durumu yaptıkları acımasızlığın bedeli olarak değerlendirir: *“Böyle bir talibsizlik, yaptığımız acımasızlığın belki de bir bedeli, bir faturasıdır.” (s.144)*

Hamfer, her ne kadar Silviya’yı hayatından çıkardığını ve onun millete ait olduğunu düşünse de Basra topraklarına geri döndüğünde bir Arap kıızıyla evlenme fikrine, karısının değil de Silviya’nın tepkisini düşünmüş olması ilginçtir: *“Buralara tekrar dönersem şu güzel Arap kızlarından birisiyle evlenirim. Silviya, İngiliz kıızı olmanın soyluluğu ve ağırbaşlılığı ile buna anlayışla bakacaktır.” (s.235)*

*Ahmet Efendi:* Romanın, İslâm’ın ve Osmanlı’nın aydın yüzünü temsil eden karakteridir. Ahmet Efendi, romanda ilk olarak karşımıza Hamfer’in İstanbul’a gelmesinden hemen sonra çıkar. Namaz kılmak için camiye giren ve namazdan sonra caminin ihtişamından etkilenerek camiye seyre dalan Hamfer’in yabancı olduğunu anlar ve evine davet eder: *“Evladım bu ev benimdir. Burada misafirim olursun. Benim adım Ahmet’tir” (s.50)* Hamfer’e kalacak yer ve bir iş bulur.

Ahmet Efendi, yaşam tarzı, konuşmaları, aile yaşantısı ve insanlara yaklaşımıyla örnek bir Müslüman ve Türk’tür: *“Ahmet Efendi, çevresinde sayılıp sevilen medrese emeklisi bir bilgindi. Mükemmel Arapça ve Farsça biliyordu. Dinî ilimlerde olduğu kadar, pozitif ilimlerde de söz sahibi birisiydi.” ( s. 52)* Bu yönleriyle Osmanlı Devleti ve İslâmiyet’e düşmanlıkla yetiştirilen bir ajan olan Hamfer’in bile hayranlığını kazanmıştır. Hamfer, onun şahsında ulusuna yaptığı kötülüklerden üzüntü duymuştur: *“O çok sevdiği hayranlık duyduğu zaman zaman da onun şahsında bu millete yaptıklarına üzüldüğü Ahmet Efendi...” (s.90)* Hamfer, İstanbul’dan ilk ayrıldığı zaman da çantasına yol için yiyecek koyan Ahmet Efendi’yi yeniden saygı ile hatırlayarak milletine yaptıklarının utancını duyar: *“Vefakâr dostu ve her zaman saygıyla anacağı ama biraz da onun şahsında bu millete yaptıklarının utancını duyacağı Ahmet Efendi’nin, çantasına koyduğu yiyecek vardı.” (s.94)*

Ahmet Efendi, oldukça zeki bir insandır. Hamfer bunu, öğrencilere yaptığı bir takım telkinleri öğrenip bundan rahatsızlık duyan Ahmet Efendi’nin Hamfer’in niyetini anlayabilmek için başvurduğu yoldan anlamaktadır: *“Çok zeki bir insandı hocası. Böylece onu yeniden bu görüşlerini kendisi karşısında tekrara zorluyor ve altında herhangi bir maksadın olup olmadığını öğrenmek istiyordu.” (s.78)*

Ahmet Efendi'nin yaklaşımları ve davranışları, Hamfer'e ikilem yaşatan bir başka husustur. Ahmet Efendi'nin din adamlığı Hamfer'i etkiler, kendi dini ve din adamlarıyla karşılaştırmaktan kendisini alamaz: "Bu ifadeler Hamfer'i etkilemişti. Kendi kendine, 'Ah keşke bizim dinimiz de böyle olsa bizim din adamlarımız da...' diye düşündü." (s.56) Hamfer bu etkilenme ile bu iyi insanlara yaptıkları için üzülür hatta utanır. Ancak hemen ardından yine içinden bir ses ona ajan olduğunu ve acımaması gerektiğini hatırlatır:

"Biz bu iyi insanlara niye kıyıyoruz acaba? Bizim acımasızlığımıza güydirdikleri şu merhamet şemsiyesi beni insanlığımdan ve yaptıklarımından utandırmayacak mı? Sonra kendi kendine, 'Bırak bu acımayı evlat. Sen buraya devletin menfaati için geldin. Sana verilen görev neyse onu yap. Böyle etki altında kalırsan, imanını kaybedersin' demekten geri kalmadı ve hocasının yüzüne hem sevgiyle hem de acıma duygusuyla baktı." (s.56)

Silviya: Hamfer'in küçük yaştan itibaren yakınlık duyduğu ve âşık olduğu, aynı okulda ajanlık eğitimi aldığı kız arkadaşısıdır. Silviya da Hamfer gibi kendisini ve yaşamını devletin menfaatleri uğruna feda etmiştir. Silviya, diğer kadın ajanlar gibi Arap ülkelerindeki şeyhlere cariyelik yaparak bozgunculuk çıkarmak üzere görevlendirilmektedir. Silviya'nın üstlendiği görevin zorluğu ve ağırlığı karşısındaki kararlılığı ve adanmışlığı Hamfer'i kendisine hayran bırakır: "(Silviya) Devleti adına kendisini satıyor ve bunu bir inanç uğruna yapıyordu. (...) ona acırken aynı zamanda da büyük bir hayranlık duydu. Ülkesi adına aşkı öldürmüştü, gençliğini, güzelliğini ve duygularını öldürmüştü. Kendi ülkesinde, kendi vatanının genciyle evlenebilme umutlarını öldürmüştü." (s.145)

Hamfer'in sorusu üzerine, Silviya'yı Abdulvahap'ın gözünden de tanıyoruz: "Bu kızdaki olağanüstülük, çarpıcı zekâ, teslimiyet bir başka dünyadaymışım gibi geldi bana. Çok iyi yetiştirilmiş bir kızdı. Ama benim ideallerimin, heyecanlarımın duygularımın önüne geçti. Sonunda ayrılma kararı verdim. Ama bir daha evlenmeyi düşünürsem, yine onunla birlikte olmayı isterim..." (s.146)

Silviya'nın Abdulvahap'a dair en önemli vazifesi ona öncelikle içki içirmektir: "İlk planda ağzına hiç içki koymayan bu adama içki içirmek gerekiyordu. Bunun için ne gerekiyorsa yapılmalı ve hissî davranılmamalıydı."

(s.137) Bu yönüyle Silviya, Harut ve Marut'u yoldan çıkararak Zühre'yi anımsatmaktadır<sup>2</sup>.

*Abdulvahap*: Hamfer'in Basra macerası sırasında tanışarak amacına ulaşmak için yem olarak kullandığı Necid'li bir Arap'tır. Hamfer, Abdulvahap'ı ilk defa Hamfer'in patronu Abdulrıza'nın dükkânında Osmanlı düşmanlığının bir araya getirdiği çoğu Şii bir grubun toplantısında fark eder. Abdulrıza'nın Hamfer'i cezbeden en önemli özelliği çevresindeki âlimleri beğenmemesi ve kendine göre yeni doğrular getirmek istemesidir: "Ben buraya çevremdeki âlimlerin görüşlerini beğenmediğim için geldim. Basra büyük bir ilim merkezidir. Burada, çok farklı görüşler birlikte tartışılıp, önemli hükümler çıkarılabiliyor. (...) Ben de kendime göre ortaya yeni doğrular getirmek istiyorum. Benim söylediklerime de değer verilsin istiyorum." (s. 115-116)

Hamfer, Abdulvahap'ı düşünürken: "Kendine güvenen çevresine itibar etmeyen, Arapça kadar Farsça ve Türkçe'yi de mükemmel bilen bir büyük yem takıldı olta" (s.120) ifadesini kullanmakta ve için için sevinmektedir. Hamfer, gittikçe onu daha iyi tanımakta ve *bu asabi miçaçlı gencin milliyetçilik duygularını* coşturmaktadır.

Hamfer, Abdulvahap'ı tanıdıkça sınırlarını daha iyi çizebilmekte, iyi bir seçim yapmış olduğunu düşünüp onu daha fazla önemsemektedir. Hamfer, Abdulvahap'ı şöyle tanımlar: "Karşısındaki (Abdulvahap) ilim adamı olma hevesinde olmasa, çok iyi bir militan olabilirdi. Kabına sığmayan bir ruhu vardı. Beğenmediğini çekinmeden söyleyebiliyordu. Böyle bir tartışmasını görünce ona daha fazla önem vermeye başlamıştı." (s.125) Hamfer'in böyle düşünmesine neden olan tartışmayı ise Abdulvahap, İran'dan gelen bir şeyhe karşı yapmış ve görüşlerini çekinmeden söylemiştir. Hamfer'i oldukça heyecanlandıran bu tartışma ona Abdulvahap'ı daha iyi tanıma fırsatı vermiştir: "Böyle insanlarda liderlik vasfı vardır. Bu tip adamlar, çevrelerini etkilerler, çabuk sivrilir ve sürükleyici olurlar. İşte bu özellikleri kendisinde toplayan Abdulvahap, Şeyh Cevad Kummi'ye rabatlıkla karşılık verebiliyordu." (s.126)

Hamfer'in bu tartışmanın ardından Abdulvahap ile ilgili raporuna kaydettikleri Abdulvap'ı tanıtmayı açısından önemlidir:

2 İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s.194.

“Abdulahap kendine hayranlığında o kadar ileriye gidiyordu ki, bu narsist bevesi tatmin edebilmek için, ona her türlü maddi desteği vermek gerekir. Yanlısları çok. Böyle insanlar kendilerini her türlü şahsiyetin üzerinde görürler. Bunun için de, iyi değerlendirmek gerekir. Bizim hedefimiz, İslâm’ı yıkamak ise, işte fırsat.” (s.128)

Hamfer, Abdulahap’ın kendini büyütmeye ibtirasının kendi ülkesine hizmet ibtirasına çok iyi bir silah (s. 130) olarak görmekte ve bunu pekiştirmektedir. Hamfer, Abdulahap’ı Asyalıların av için eğittikleri şahine benzetmektedir. Tek yapması gereken ise doğru avı bulmaktır. Hamfer, şahinin avını kendisinin bulacağına da güvenir. (s.131)

Abdulahap’ta büyük bir öğrenme arzusu vardır. Bu yüzden hemen tartışmaya girmektedir. Ancak inatçı olmasına rağmen doğru olduğunu gördüğüne de inanmaktadır. Hamfer, İstanbul’daki ilim ortamının Abdulahap’a telkin ettiği doğruları değiştireceğinden korkmuş ve gitmesini engellemiştir: “(Abdulahap) Çok öğrenme arzusu yüzünden hemen tartışmaya giriyor ve inatçı olmasına rağmen, doğru olanı da kabul ediyor... Ben İstanbul’da kaldığım için oradaki ilim ve kültür ortamını çok iyi biliyorum... İşte bunu dikkate alarak, onu İstanbul’a gitmekten vazgeçirdim.” (s.173)

Abdulahap, babasının da tepkisini çekmiş, tasvip etmediği gibi evlatlıktan da reddetmiştir. Roman boyunca Abdulahap’ın geldiği son durumu özetleyen en önemli cümleler ise şunlardır:

“Buna rağmen, Abdulahap’ı girdiği yoldan döndürmek mümkün değildi. Hırsın insandaki ufku daraltmasının en güzel örneği buydu. Adam körkütük kendi yanlısının emrindeydi. Hamfer’e teslim olmuş, onun acımasızca duygu sömürüsüne kapılmıştı. Fazla da yapılacak bir şey yoktu... Bir taraftan kuşatılırken, öbür taraftan terk ediliyordu. Çevrenin soyluları, bilginleri, öğrencileri, tüccarları ondan uzaklaşıyor, suçluları, cabilleri ve çıkarıcıları etrafında toplanıyordu.” (s. 229)

Abdulahap’ın Hamfer’i uğurlarken mırıldandığı romandaki son sözleri, onun liderlik hırsına kendini iyice kaptırdığının ve İslâm ülkelerinde ortaya çıkaracağı felaketlerin de habercisi gibidir: “Bir kişilik orduyu gece Basra’ya uğurladım. Sabahleyin de bin kişilik Dehriyye ordusunu karşılayacak ve İslâm’ın geleceğini avuçlarımdan içerisine alacağım!” (s.231)

Subaşı, Ahtapot romanında, Tanzimat’tan beri tartışılmalı Doğu-Batı medeniyet mücadelesine başka bir açıdan bakmaktadır. Roman, Batı’nın bu medeniyet yarışında öne geçebilmek için bazen hile yaptığını vurgulamaktadır. Subaşı, romanının fikrîsel altyapısını da verdiği arka kapak yazısında, bu durumu vazıh biçimde özetlemektedir:

İçine düştükleri Ortaçağ karanlığı nedeniyle İslâm dünyasının çok gerisinde kalmış Batı devletleri için, Doğu’nun büyüülü birliğini bozguna uğratmanın tek yolu vardır: Osmanlı İslâm Devleti’ni tarih sahnesinden silmek... Kalp durmadan, beden ölmezdi. Öyleyse, önce bu merkezin devre dışı bırakılması gerekemekteydi. İslâm coğrafyasının en ücra köşelerine uzanan kılcal damarlarına kadar kan pompalamaya çalışan bir kalbi sekete uğratmak için bir ahtapot gibi saran emperyalist güçlerin tezgâhladığı 300 yıllık sinsi operasyonu Ahtapot’ta sahne sahne yeniden yaşayacaksınız. Yeniden altı yakılan fitne kazanlarının fokartularını duymaya başladığımız bu hassas dönemde, elinizdeki eserin önemi daha da artmaktadır.



## BAŞARMAK

Gitmenin zamanı değil, güçlü kal küçük dostum.  
Daha yeni başladık, henüz yolumuz uzun.  
Biliyorum, karanlıktan korkuyorsun,  
Ama sen, ışıksız da parlıyorsun.  
Neden denemiyorsun ellerini açmayı?  
Ellerini açıp kalbinin üstüne koymayı,  
Gözlerini kapatmayı  
Ve inanmayı...

Sadece son bir şans lazım,  
Yürümeden koşamazsın.  
Pes etme; hedefin güneş,  
Iskalasan bile yıldızlardasın.

Güçlüsün, farkındasın,  
Sadece göstermen lazım,  
Bu yüzden kalkmalısın.  
Düşmek için çok erken,  
Henüz hayattasın...

Bir umut, denemelisin; başaracaksın  
Güçlü kalmalısın, buna inanmalısın...  
Etrafına bak, yalnız değilsin, anlamalısın.  
Koşmaktan korkma, yakalayacaksın...

Selin CANTÜRK



Günümüzde Çin'in işgali ve idaresinde bulunan Doğu Türkistan, Türklerin yerleştikleri en eski coğrafya'dır. Bu ülkede hâlen yaşamakta olan Uygur Türkleri, ilk olarak yerleşik hayata geçen Türk boyu olması hesabıyla yüzyıllar boyu şekillenen gelenek göreneklere ve özgün kültürleri ile öne çıkmaktadır. Coğrafi olarak bölgenin kapalı olması ve diğer kültürlerle ilişkisi sıkı ilişki kurma imkânından mahrum bulunması gibi özel şartlarından dolayı bölgeye ve Uygurlara özgü beslenme ve yemek kültürünü de geliştirmişlerdir.

Doğu Türkistan'ın Tarım bölgesi; Türklerin geçmişi, kültür ve medeniyet izleri, günümüze kadar gelen kültür miraslarıyla Türk tarihi, kültürü bağlamında çok önemli bir yere sahiptir.

Tarım bölgesinde bulunan ve çok uzak geçmişin izlerini taşıyan bulgulara göre teori geliştiren Amerikalı bilgin W. Morgan "Dünya medeniyetinin sırrı ve onun anahtarı Tarım bölgesinde saklıdır. Bu sır ve anahtar bulunduğu, dünya ve insanlık medeniyetinin sırrı da çözülecektir." ifadesiyle bölgenin önemine dikkati çekmiştir.

Milletlerin beslenme ve yemek kültürü; çevre, coğrafya, iklim şartları, insanların beslenme alışkanlıkları, mevcut kolay ve bol elde edilebilen, işlenebilen, yenilebilen gıda maddelerine göre şekillenir.

Uygurlar, tarihî gelişim süreci içinde yemeğin yapılmasına, tazeliğine ve lezzetine çok önem vermişlerdir.

Uygur yemekleri çok çeşitlidir. Uygurların beslenme kültüründe et ve tahıl temel unsurdur.

Uygur Türklerinin halen kullandıkları *tokaç* (tandırda pişirilen bir çeşit ekmek), *könşek* (mayalı hamurdan yapılan ekmek), *kömeç* (ateş külünde pişirilen ekmek), *katlama* (katmer) ve *çörek* gibi ekmek çeşitlerine ilk İslamî eserlerden Divanü Lugat'it-Türk'te de rastlanmaktadır. *Tutmaç*, *soğut* (mumbar), *kuvut* (kavrulmuş darı ununa şeker ve yağ ilave edilerek pişirilen ve genellikle doğumda çok kan kaybeden lohusalara yedirilen bir yemek) ise yemek adlarındandır.

Uygur beslenme ve yemek kültürünün en önemli özelliklerinden biri de bir evde pişirilen yemekten yakın komşulara ve akrabalara dağıtılmasıdır. Bu âdet *nisive* (Nesibe, nasiplenme) denir.

Uygur yemek kültüründe alkollü içecekler yer almaz. İslamiyet'in yasakladığı bu tür içkiler, dinî hassasiyet nedeniyle tüketilmez.

Çeşitli sebzelerin yağ ve etle kavrulmasıyla yapılan ve *sey* denilen bir çeşit garnitür de zamanla Uygur beslenme kültürüne dâhil edilerek Uygur sofrasının vazgeçilmezlerinden olmuştur.

Uygurlarda genellikle üç öğün yemek yenilir. Yemekler ve yemek çeşitleri ailenin ekonomik durumuna göre değişiklik gösterir. Sadece aile bireyleri için hazırlanan yemeğe *aile tamağı* (aile yemeği) denir.

Diğer Türk boylarında olduğu gibi Uygur Türklerinde de misafire çok önem verilir. Eve gelen her misafire yakınlık uzaklık veya sosyal durumuna bakılmaksızın yemek pişirilir. Misafirin on rızık getirdiği, birini yiyip dokuzunu o haneye bıraktığı dinî bir söylem hâlinde yaygındır. Misafire yemek pişirilmemesi ayıplanır ve misafir de bunu kendine değer verilmediği anlamında değerlendirir. Misafirler için yapılan yemeğe *mihman tamağı* (misafir yemeği) adı verilir. Misafir için hazırlanan yemekler şekline, türüne ve zamanına göre adlandırılır: Gece geç saatte gelen misafir için pişirilen genellikle çorba türünde olan yemeğe *harduk aşısı* (yorgunluk aşısı) denir.

Uygurlar, hanım misafirlere çok önem verirler. Onlara ikramda bulunduktan sonra, eşine ve çocuklarına götürmesi için de yemek hazırlarlar. Buna *zelle aşısı* denir.

Dinî ve millî bayram günleri için de özel yemekler yapılır. Dinî bayramlarda, bayram sofrasına konulmak üzere *sanza*, *poşkal*, *yağ samsası*, *boğursak*, *tolguma* vb. adlarla bilenen ve özel hamurla hazırlanıp yağda kızartılan yemekler pişirilir.

Türklerin binlerce yıllık geleneği Nevruz, Uygurlar için de çok önemlidir. Nevruz bayramı kutlamaları için özel Nevruz aşısı yapılır.

Kandil günlerinde de evde *yağ puratmak* (yağ koklatmak) âdeti vardır. Özel ve çeşitli hamurlarla



yağda kızartılarak hazırlanan yemekler, akrabalara ve komşulara gönderilir.

Berat kandili için mutlaka yağda pişirilen yemekler hazırlanır. O gün birkaç çeşit yemek yapılır, aile bireyleri ve komşular o geceyi sabaha kadar ibadetle geçirirler. Bu güne *tünek* denir.

Ramazan da Uygurlar için çok önemlidir. Ramazanın bereketli geçmesi için her aile imkânlarını zorlar, çeşitli ve bol yemekler yapılır, komşulara da ikram edilir.

Uygurlar ayrıca doğum, bebeğin kırkının çıktığı günde bebeğin yıkanma merasimi, sünnet, ölüm gibi özel durumlar ve günler için de özel yemekler pişirirler. Bu yemekler kendine özgü ritüeller eşliğinde misafirlere ikram edilir.

Uygur beslenme ve yemek kültüründe insan sağlığı çok önemli bir yere sahiptir. Hastalığının türüne, özelliğine göre bazı yemekler hastalara yedirilmez. Bazı yemekler ise acıyı hafifletmek ve hastanın iyileşmesini hızlandırmak için özellikle yedirilir.

Hastalar için hazırlanan özel yemek çeşitleri üçe ayrılır:

a) *Gıza-yı mutlak*: (Hastaya mutlaka yedirilmesi gereken yemek) Hastanın iyi beslenmesi ve güçlenmesi için verilen yemekler, bu gruba girer.

b) *Devayi gıza-yı*: (Tedavi edici yemek) Hastayı tedavi eden ve daha sonra onu besleyen yemekler.

c) *Gıza-yı devayi*: Önce hastayı besleyen, daha sonra tedavi eden yemekler.

Uygur beslenme ve yemek kültüründe, mutfak gereçleri ve kullanılan takımlar önemli bir yere sahiptir. Yemeği hazırlamada, sofraya taşımada ve ikramda kullanılan mutfak gereçleri özeldir. Her yemek her kazanda pişirilmez. Mesela Anadolu'da *hingal* adı verilen ve Uygur Türklerinin *mantu*, *manta* adını verdikleri buharda pişirilen bir çeşit yemek için *mantu kazanı* denilen özel bir tencere kullanılır. Bu tencere bakırcılar tarafından özel pişirme tekniklerine göre tasarlanır ve imal edilir. *Dankan kebabı*, *dankan* adı verilen özel dökümden imal edilen pik kazanda hazırlanır. *Göşgirdede* adı verilen bir çeşit etli ekmek ise sadece tandırda pişirilir. *Çeynek şorpası* denilen haşlama et ise, özel porselen çaydanlıklarda (3-5 saatte) hazırlanır.

Çay, yemek ve beslenme kültürünün önemli öğelerinden biridir. Çayın hazırlanmasına ve ikramına çok özen gösterilir. Uygurlar, her yemekten önce ve sonra mutlaka çay içerler. Çeşitli çay türleri yanında yerel tabiplerce çeşitli baharatlarının karışımıyla hazırlanan bitki çayları da tedavi amacıyla ilaç olarak ya da yemeğin kolay sindirilmesi için tüketilir.

Mutfak araç ve gereçlerinin büyük bir kısmı yerel sanatkarlar tarafından imal edilir. Uygur mutfağında kullanılan başlıca gereçler şunlardır: *Tonur* (tandır), *zib* (şiş), *oçak*, *kösey* (ağaç dalından yapılan ve odunları ocağa itilmekte kullanılan sopa), *lahşigir* (kıskaç), *sufra* (sofra. Daire şeklinde keçi derisinden yapılan, üzerinde hamur işleri yapılan, içinde sürekli bir miktar maya ve un muhafaza edilen, katlanabilen bir bez. Sufra, kutsal kabul edilir, nesilden nesile geçer ve ailenin, evin bereketini simgeler.), *gezne das* (ağaç veya bakır leğen), *aştakta* (üzerinde hamurlu yemeklerin hazırlandığı ağaç tahta, mutfak tahtası), *kazan dankan* (pik dökümden mamul bir çeşit kebab kazanı), *yağluğa* (et ve sebze kavurmaya yarayan kulplu kazan, tava), *poza* (bir çeşit merdane), *norguç* (oklava), *tükçe* (ekmeğe desen vermek için kollu, yuvarlak, çivili, tahta alet), *mantu kazanı* (buhar basıncıyla yemek pişiren bakır kazan çeşidi), *çumuç* (kepçe), *kaşgir* (kevgir), *çoyla* (makarna süzgeci. Ağaç dallarından de örülerek yapılır.), *koşuk* (kaşık. Genellikle dut, kayısı ve unnap ağaçlarından imal edilir ve üzerine motifler işlenir), *koşukluk* (kaşıklık), *pilte ligeni* (özel leğmen hamurunun işlendiği ve konulduğu leğen), *sey korisi* (leğmen için kavrulan özel sosun pişirildiği ve konulduğu uzun bir kazan türü), *çogun* (bakır güğüm), *çilek* (kova), küp (topraktan mamul su ve yağ kabı olarak kullanılan küp), *tuz kaşısı* (tuzluk. Su kabığı genellikle tuzluk olarak kullanılır.), *piçak* (bıçak), *kingrak* (et doğramaya yarayan uzun bıçak), *keke* (keser), *patla* (balta), *elgek* (elek), *bel* (küçük el küreği), *piçine ve piranık kılıpı* (börek, çörek ve kuru pasta kalıbı), *peştamal* (peştamal).

#### KAYNAK

Abdulkerim Rahman, Ruveydullah Hamdullah ve Şerif Huştar; Uygur Örf ve Âdetleri, Xinjiang Yaşlar ve Ösmürler Neşriyatı, Urumçi, 2008.

**B**yle bir soru, dizi enflasyonuna uğrayan televizyon dünyamızdaki bir diziyi hatırlatsa da isminden etkilenmemekle birlikte konunun toplumsallığı açısından dizi adı sorusuyla benzerlikler taşımaktadır. Soru'nun oluşumunda ve verilebilecek cevaplarda her ikisi de toplumsal olgu ve oluşumlar içerir.

Namik Kemal'i oğunluğumuz lise ders kitaplarında "Vatan Yahut Silistre" adlı -ki edebiyat kitaplarında uzunca bölümleri yer alırdı- tiyatro eseriyle tanırız.

Namik Kemal eserleriyle, yazılarıyla bizde 'hürriyet' ve 'vatan' kavramlarını ilk defa gündeme getiren bir şair ve aydınımızdır. "Vatan Yahut Silistre" adlı eseri, edebî bakımdan biraz zayıf ve basit kalmakla birlikte ilk defa 'vatan' ve 'millet' kavramlarını dile getirmesi açısından önemlidir. Basitliğine rağmen o günkü şartlarda sahnelenmesi büyük etki yaratmıştır. Zaten ne olduysa bu oyunun 1 Nisan 1873 tarihinde Gedikpaşa Tiyatrosunda Gll Agop kumpanyası tarafından sahnelenmesinden sonra olmuştur. Tiyatroyu izleyenler oyunun yazarı Namık Kemal'e beklenmedik bir ilgi ve alaka göstermişlerdir. Devamında "bret" gazetesi bu oyunu ve halkın ilgisini yayınlarıyla gündemde tutmuştur.

'Vatan' ismiyle yazdığı bu oyunda Namık Kemal, o güne kadar dile getirilip kullanılmayan vatan kavramını, vatan sevgisini, vatan için kendini feda etmeyi, milliyet ve milletin önemini anlatır. Okuduğumuzda bizi de bu kavram ve duygular açısından derin bir şekilde etkileyecektir. Basitliği bozulmadan bir senaryoyla filme alınsa bu film gişe rekorları kıracaktır.

O hâlde böyle güzel duygu ve düşünceleri ifade eden bir eserin yazarı, eseri tiyatrodan oynandıktan hemen sonra niçin tutuklanıp Magosa'ya sürgüne gönderilmiştir? Diğer ifadeyle Namık Kemal'in suçu neydi?

Burada öncelikle dinî değerler ağırlıklı Osmanlı toplumunun 'lele devri'yle birlikte devlet eliyle 'batılılaşmaya' başladığı siyasal ve toplumsal gerçeğini hatırlatmakta fayda var. Devletin 'batılılaşma' egzersizleri sonuçta "Tanzimat dönemini" doğurmuştur. Namık Kemal "Tanzimat dönemi'nin

yetiştirdiği bir aydındır. Tanzimat yaklaşımları da yetmemiş ve bazı yeni yetme aydınlarımız özellikle yönetimde daha fazla özgürlük, hürriyet bugünkü ifadeyle demokrasi istemişlerdir. Tanzimat uygulamalarına rağmen Batıya karşı konumumuzda okta fazla bir şey değişmemiştir. Bu gerçek karşısında bazı aydınlar devlet yönetiminin daha çok hürriyetler sunmasını, özgürlüklerin genişletilmesini, Osmanlı Sultanı yetkilerinin azaltılmasını bir çözüm olarak sunmuşlar ve bu da bilindiği gibi 'meşrutiyet'lerin ilanlarıyla sonuçlanmıştır.

Yönetimde hürriyet ve özgürlük isteyenler ve bunu siyasal alana taşıyanlar, ilerinde Namık Kemal'in de bulunduğu 'Yeni Osmanlılar'ı oluşturmuşlardır. Bunlar faaliyetlerini sürdürebilecek ortamı ancak Avrupa'da bulabilmişlerdir. Namık Kemal, devlet yönetimini hürriyet açısından eleştiren yazıları nedeniyle devlet göreviyle İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenmiştir. O bir Yeni Osmanlı olarak devlet görevi almak yerine adeta Avrupa'ya kaçmıştır. Ancak bir süre sonra grupta çıkan anlaşmazlık nedeniyle yurda dönmenin en iyi alternatif olduğunu grmştir. Tabir caizse Namık Kemal, sivri dilli, biraz da cesur ve sözünü esirgemeyen bir yazardır. Bu tabiatı gereği yönetimi hep eleştirmiştir.

Tiyatronun sahnelenmesinden sonra olay biraz daha siyasallaşınca yönetim, o günkü 'eleştirel (muhallif) medya'nın önde gelen isimlerini toparlayıp yayınlara da son vererek sürgünle İstanbul'dan uzaklaştırmıştır. Ama devlet, bugünün aksine o gün yetişmiş insanına her ne olursa olsun değer vermiştir. Abdülaziz'in kanlı bir darbeyle devrilmesinden sonra tahta çıkan Sultan V. Murat zamanında Namık Kemal affedilerek İstanbul'a dnmştir.

Zannedilenin aksine Namık Kemal'i sürgüne gönderen Sultan II. Abdülhamit değildir. Aksine Abdülhamit, Namık Kemal'i 'meşrutiyet' ilanında ona değer vererek anayasayı hazırlayacak ekibe almıştır.

Namik Kemal, kayıtsız şartsız batılılaşmayı kendine hedef edinmiş Osmanlı'nın haylaz, heyecanlı, söz dinlemez 'Yeni Osmanlı' ocuğudur. Bu yapısı, Sultan Abdülhamit tarafından anayasa göreviyle taltif edildiği hâlde bunu görmeyip hararetle

hürriyet duygusuyla Abdülhamid'i açıkça eleştiren hatta tehdit eden şiirini mecliste okur.

Abdülhamit buna karşılık koruyucu devlet yaklaşımıyla bu değerli insanını sürgüne değil devlet göreviyle İstanbul dışına gönderir.

Devletin kendine bu yaklaşımı karşısında zaman içinde Namık Kemal, bazı şeyleri anlamış olmalı ki o zaman devlet politikası olan 'İslam Birliği'nin önemini dile getirdiği 'Celalettin Harzem Şah' oyununu yazar. Bundan dolayı Abdülhamit tarafından taltif edilir. Bulduğu görevlerde devlet ve halk adına önemli ve büyük hizmetler yapar. Kendi isteğiyle görev aldığı Sakız Adası'nda maalesef genç denecek yaşta ömrü tükenir.

Gelibolu'da gömülme arzusunu öğrenen Padişah II. Abdülhamit, naaşını Gelibolu'ya naklettirir. Bolayır'da Orhan Gazi'nin oğlu Şehzade Gazi Süleyman Paşa'nın türbesinin yanına defnedilir. Birkaç yıl sonra Sultan Abdülhamit bir türbe yaptırır. Türbenin planını Tevfik Fikret çizer.



## ÜÇ GÜZELLER

*Su:*

Hürrem'in kirpiğine çekilmiş bir çizgidir.  
Asırlardır bir nehrin dilindeki ezgidir.  
Zemzem olup Hacer'in alınıdaki yazğıdır.  
Kemali kum içinde, çıkışında saklıdır.  
Bir katresi yok ise yakışında saklıdır.

*Toprak:*

Veysel'in dostum diye, yâridir sarıldığı.  
Kerpiç eve çamurun aşk ile karıldığı.  
Ekmeğin sevdasıyla göğsünün yarıldığı.  
Bolluktur berekettir, nakışında saklıdır.  
Dört mevsimdir, âdemin bakışında saklıdır.

*Hava:*

Rabbim diye açılan eller onu gösterir.  
Yağmurun sevdasında diller onu gösterir.  
Yananı yakan ateş, küller onu gösterir.  
Gözlerini semaya dikişinde saklıdır.  
Bir nefes sıhhat diye çekişinde saklıdır.

*Su:*

Yanık tutan değil mi her canın çirasını.  
Hekim önce yıkıyor hastanın yarasını.  
Hangi iksir çıkarır katranın karasını.  
Mahareti ibrikten akışında saklıdır.  
Avuç avuç cemale çakışında saklıdır

*Toprak:*

Şahadetin sırrına erenlerin cübbesi.  
Ana diye seslenir, koynundaki habbesi.  
Varılmış o son makam, şehidimin kubbesi,  
Aşkla dökülmüş kanın kokuşunda saklıdır.  
O istiklal yolunun yokuşunda saklıdır.

*Hava:*

Kollarımı açıp da bağrımadır bastığım  
Yorganım döşeğimdir, işlemeli yastığım.  
Gök kubbemde ay şavkı, yıldızları astığım.  
Koynunda turnaların sekişinde saklıdır.  
Gönül bahçeme rahmet ekişinde saklıdır.

*Su:*

Mecnun'u serap ile az mıdır kandırdığı.  
Dudağımı aşk ile kavurup yandırdığı.  
Zindana atılmışsın ekmeğe bandırdığı;  
Rabbimin yeryüzüne döküşünde saklıdır  
Sineden marazları söküşünde saklıdır.

*Toprak:*

Ayırmaz zengin fakir, aynı kucakta yatar  
Bir yüreği var elbet, aşk tutar, kin de tutar.  
Yeri gelir kaldırır, yeri gelirse yutar.  
Dağları büklüm büklüm, büküşünde saklıdır.  
Bir afet bir zelzele çöküşünde saklıdır.

*Hava:*

Sancağımın burcudur al bayrağın kalesi,  
İstiklalim gök benim, bilen böyle bileşi  
Gökte uçuyorsa kuşun olur mu hiç çilesi  
Keramet zindanları yıkışında saklıdır  
Esaretin boynunu sıkışında saklıdır

*Toprak – Su - Hava*

Uzaklarda arama, sana senden yakındır.  
Candan içeri can, bil ki tenden yakındır.  
Huzur ararsa âdem, ona dünden yakındır.  
Üç güzeli koluna takışında saklıdır.  
Ya baharda yazında ya kışında saklıdır.

**İbrahim ŞAŞMA**

Özet

Âşık Şenlik 1850 - 1913 yılları arasında, yakın tarihe kadar Kars'a bağlı iken daha sonra Ardahan'ın il olmasıyla Ardahan'a bağlanan Çıldır'ın Suhara (Âşık Şenlik) Beldesinde yaşamıştır. Ömrünün çoğu Rus işgali altında geçer. Yaşamı boyu Rus egemenliğine boyun eğmeyip çevresindeki halkı bir arada toplayıp söylediği şüirlerle millî ruhu daima diri tutmuştur. Zaman zaman Rus yöneticileri tarafından uyarılmış ve kontrol altında tutulmuştur. Çıldır, Rus işgalindeyken ilçeye yönetici olarak çok iyi Türkçe bilen Ermeni asıllı Andon, kaymakam (Leçenlik) olarak atanır. Âşık Şenlik, Andon'la bir âşık meclisinde karşılaşır ve sözünü esirgmeden tarihe geçen şu sözü söyler:

*“Hulusi gabilden bilsen fikrimi  
Men Allah'tan Al'osmanı isterem.”*

Rusların ortadan kaldıramadığı Âşık Şenlik, 1913 yılı ağustos-eylül aylarında İran Tebriz'de katıldığı hanın düğününde daha önce Borçalı (Gürcistan) ve Revan'da (Ermenistan) karşılaşmış ve yendiği âşıklar tarafından vadeli zehir ile zehirlenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Âşık Şenlik, Çıldır

Kültür varlığımızın önemli bir bölümünü oluşturan âşıklık, çağlar süren deneyimlerden geçerek günümüze kadar gelmiştir.

Âşık, bulunduğu toplumun kulağı, sesi ve bilge kişisidir. Türklerin atası Oğuz dede, yanında hep âşıkların pirî Dede Korkut'u bulundururdu. Dede Korkut, Oğuz Ata'nın günümüzdeki deyimle başdanışmanıydı. Dede Korkut, savaş meydanında söylediği sözlerle orduya moral vermiştir.

“Dede Korkud'dan bu yana nerde Türk yaşıyorsa orada ozanlık geleneği yaşamış, yaşatılmıştır. Ozanlar gün olmuş ‘uyan padişahım’ diyerek padişahı uyarmış, eleştirmiş; gün olmuş, padişahın yanı başında seferlere katılarak orduya moral vermiştir.

Türk halk ozanları, her zaman devletin, milletinin yanında yer almış, bazen sazını silah gibi kullanarak bazen de eline gerçek silah alarak vatan ve millete kasteden düşmana karşı savaşmıştır.”<sup>1</sup>

<sup>1</sup> [http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp\\_3/](http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_3/)

Âşıkların pirî kabul edilen Dede Korkut'tan sonra millî birlik ve beraberlik geleneği Âşık Şenlik ile devam etmiş, bu geleneği yetiştirdiği çıraklarında ve onlardan sonra devam eden âşıklarımızda da görmekteyiz.

Âşık Şeref Taşlıova, katıldığı bir sempozyumda “Türk milletinin ata sanatı âşıklık geleneği içinde Doğu Anadolu Bölgesinde yaşamış Çıldır'lı Âşık Şenlik büyük yer tutar. Her köy düğününde, şehir kahvehanelerinde bir âşık sazı sesi geldiği zaman Âşık Şenlik akla gelen ulu bir kişidir.

Vatan, millet, bayrak sevgisine gönül vermiş, bu uğurda gözünü kırpmadan canını vermeğe hazır bir inanca sahiptir.

İmanı, inancı ve millî duyguları ile bulunduğu yörenin insanlarını Rus zulmü altında diri tutmuş, önder olmuş, söylediği şüirleri ile insanların birlik ve beraberliğini sağlamış, bu duygu ile önde yürümüştür.”<sup>2</sup>

Çıldır'ın Âşık Şenlik Beldesinde (Suhara) 1850 yılında doğan Âşık Şenlik, 14 yaşında âşıklığa başlar. Ömrünün çoğu Rus esareti altında geçen Çıldır'lı Âşık Şenlik'in şüirleri incelendiğinde temsil ettiği topluma ve yöredeki halka vatan sevgisini aşladığı ve millî ruhu diri tuttuğu görülür.

“Ruslar, savaş ilan etmeden 24 Nisan 1878 Salı günü şafakla Arpaçay'ı geçerek Kars'a ve Çıldır'ın Kenarbel Köyü üzerinden de Ardahan sancaklarına ordularıyla ansızın saldırmışlardır.” Bu baskın karşısında Âşık Şenlik meşhur 93 koçaklamasını yazıp yakın köylere ve gönüllü kurulan Türk milislerine gönderir.

*“Ehl-i İslam olan işitsin bilsin  
Can sağ iken yurt vermeyiz düşmana,  
İsterse Uruset ne ki var gelsin,  
Can sağ iken yurt vermeyiz düşmana”*<sup>3</sup>

“Âşık Şenlik, 1910 ilkbaharında Gümrü'deki Ermeni Canfida teşkilatı başı ve komite reisine

nasrattinoglu.pdf.30.04.2012

<sup>2</sup> Şeref Taşlıova, Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri, 22-23 Mayıs 1997, Ankara, 2000, s. 237.

<sup>3</sup> M, Fahrettin Kırzioğlu, *Edebiyatımızda Kars II*, İstanbul, 1958, s. 21-22.



hitapla şu koçaklama destanını söyleyip yazdırarak bir suretini posta ile Gümrü'de aydın bir tacir sayılan 'Canfidalarbaşı' Vağarşak Ağa'ya ve birçok suretini de Kars köylerine yollamıştır.”

*“Millet Komitanı Vağarşak Ağa  
Yığıpsan başına bir bölük ‘dığa’  
Sabreyle başına gör neler gelir  
Demek ki onlardan bir hüner gelir*

...

*Sana berze veren ‘canfida’ puştur  
Müslüman deyilen koçoğlu koçtur  
Bu Fund’un abiri vallahi boştur  
Ey(i) bil ki bu meydan sana zor gelir.”<sup>4</sup>*

Âşık Şenlik’in, dönemin Çıldır Kaymakamı (Leçenlik) Ermeni asıllı Andon’a verdiği cevap hâlâ hafızalarda:

*“Hulusi gabilden bilsen fikrimi  
Men Allah’tan Al’osmanı isterem.  
Merhamet sahibi ol rahmi gani  
Nesli mürsel bökmü hanı isterem.”*

*Al’osman şabım var şablar serveri  
Dilinde salâvat zikri ezberi  
Kaftan kafa zirü zeminden beri  
Hükmetmeğe bir tek onu isterem”*

Aynı geleneği Akbaba-Güllübulak’lı Âşık Nesip’in (1870 – 1944) sözlerinde de görmekteyiz. Âşık Nesip de ustası gibi yöredeki halkı bir arada tutmak için mücadele eder.

Türkiye ile Rusya arasındaki sınırların çizilmesinden sonra sınırın öte tarafında (Akbaba) kalan Türklere Ruslar ve Ermeniler baskı yapar. Bu baskı karşısında Âşık Nesip şöyle der:

*“Ağbaba’da hak yitib de dumandır  
Meni boğar bu ayrılık, amandır.  
Şura gelmiş, burda beter zamandır.  
Türkün doğma yeri Kars’a gidelim”<sup>5</sup>*

Âşık Şenlik’in çırağı ve oğlu olan Âşık Kasım “Cumhuriyet” adlı şiirinde canını vatana kurban eder:

4 age. s. 81.

5 age. s. 73-74.

6 Asker, Naile. “Ünlü Azeri Aşık Kör Nesip” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 2009 İzmir. C.IX, S.1, Sh.9-14.

*“Kasım kurban olsun, bir böyle mülke  
Ciban bizim oldu, şad oldu ülke  
Heş rahmet deyin, atamız Türk’e  
Canım kurban olsun, koyduğu yurda”*

1971 yılında Almanya’ya işçi olarak giden Âşık Şenlik’in torunu Yılmaz Şenlikoğlu vatanına olan sevgisini yazdığı şiirinde dile getirir:

*“Benim bayrağımın ayı yıldız.  
Dünyalara sığmaz Türklüğün özü.  
Fazla gag gug etme gavurun kazı.  
Vatan beni ben vatani özledim.”*

Âşık Şenlik geleneğinden gelen Kars’lı âşıkların türkülerinde ve şiirlerinde vatan sevgisi üzerine söylenen sözleri sık sık görmekteyiz.

Merhum Âşık Murat Çobanoğlu, cumhuriyetin 50. yılı için yazdığı şiirinde;

*“Kadın erkek bu vatani koruduk  
Nice nice zaferlere yürüdük.  
Yüksek dağlar gibi duman büürüdük.  
Yellerine Cumhuriyet yazıldı.”<sup>7</sup>*

Âşık Şeref Taşlıova “Vurun Evlatlarım” adlı türküsünde,

*“Kara dağda düşman topu patlıyor  
Asker hücum etmiş Kars’ı alıyor  
Hırsınan basımımız çatlıyor  
Vurun evlatlarım Allah aşkına”*

ve “Vatan Derim Bayrak Derim Yurt Derim” adlı şiirinde,

*“Yarabbi vatansız eyleme beni  
Bayraksız neyleyim canı bedeni  
Derlerse kim için verirsin canı  
Vatan derim bayrak derim yurt derim”<sup>8</sup>,*

İzmir’de ikamet eden Âşık Ali Rıza Ezgi “And İçtim” adlı şiirinde,

*“Yetmiş beş yaşına dayandı yaşım  
Asırlarca yaşar budur savaşım  
Toprağım bedenim vatanım başım  
Özüm kimi korumaya and içtim.” Der.*

7 E. Enveri, İ. Özkaya, K. Alin, *Âşıklık geleneği ve Murat Çobanoğlu*, Haziran 2011, s.148-149.

8 Şeref Taşlıova, *Gönül Bahçesi*, Ankara 1990, s. 49.

Âşık Murat Çobanoğlu'nun çırağı Âşık Mürsel Sinanoğlu "Türkiyem" adlı şiirinde dünyanın en güzel vatanı kendi vatanıdır, der.

*"Ben sana âşığım ey yüce vatan  
Sen benim canımsın canan Türkiye'm  
Emanet eyledi ol şehit yatan  
Dünyada en güzel vatan Türkiye'm."*

Kars'lı âşığımız Korkmaz İkan bir şiirinde ne güzel diyor:

*"Ay ile yıldızdır bakan nişana  
Dedem Âşık Şenlik yazmış destana  
Edirne'den Kars'a Sinop'tan Van'a  
Korkmaz İkan sana kurbandır vatan."*

Kars'ın Arpaçay ilçesine bağlı Göldalı köyünden Âşık Ömer Dumanoğlu "Vatan Birdir" adlı şiirinde şöyle der:

*"Her adım başına dökülmüştür kan  
Vatana her zaman kurbandır bu can  
Dedemiz tarihe yazdırmıştır şan  
Şerefle yazılmış şanı silmeyin."*

Çıldır-Damlıca köyünden Âşık Tünay Aksu "Kahramanlık Türküsü" adlı şiirinde,

*"Al bayrak üstünde şehit kanımız  
Bu vatan bu millet ordu canımız  
Cephede can vermek büyük şanıdır  
Hedefimizi bulma zamanı geldi." der.*

1996 yılında Aydın 10. Jandarma Er Eğitim Taburunda düzenlenen Ordulararası "vatan, bayrak" konulu yarışmada "Bayrak" adlı şiiri ile birinci olan Âşık İrfan Erdağı şiirinin son dördünlüğünde bayrağımızın hilalini kaşına, yıldızını gözüne benzetmiştir:

*"İrfani ilimdir benim bu sözüm  
Rebberim Kur'andı hakikat özüm  
Hilali kaşım, yıldızı gözüm  
Süzülsün göklerde hüdü bayrağım."*

1982 yılında Çıldır 9. Hudut Taburunda yapılan "Âşık Şenlik'i Anma Gecesi"nde 9. Hudut Tabur Komutanı Süha Baykara konuşmasına bir şiirle başlar:

*"Selam olsun doğunun zaptedilmez kalesine  
Selam olsun yaylamızın "Âşık Şenlik Gecesi"ne,  
Selam olsun ilçemizin ozan kokan töresine,  
Selam olsun ozanların sazlarının becesine."*

## Sonuç

Âşıklık bir yürek meselesidir. Bir ruh meselesidir. Bu memlekette, bu ülkede ruhlar çoştukça, gönüller birlikte açtıkça, sevgi pınarları çoğalır; büyür, etrafını yemyeşil yapar. O memleketin bütün insanlarını birleştirir, kaynaştırır. Âşık Şenlik'in ruhunu taşıyanlara kim karşı koyabilir<sup>9</sup>. Ayrıca "Âşık; dinleyicisine temizlik, doğruluk, mertlik, büyüklere saygı, küçüklere sevgi, düşkünlere, kimsesizlere yardım, misafirperverlik, bilgi ve kültürün önemi, örf, âdet, geleneklere saygı, yurt, millet sevgisi ve çeşitli fazilet duygusu aşılayan, düşman karşısında birleşmenin, yurt savunmasının önemi konularında halkı uyanık olmaya sevk eden kişidir."<sup>10</sup>



## SADUN KÖPRÜLÜ'YÜ DE SONSUZLUĞA UĞURLADIK

**Prof. Dr. İSA KAYACAN**

**S**evdiğiniz, takdir edip kucaklaştığınız, aradan geçen yıllar içinde birlikteliğinizin olduğu, anılarınızın sıkça sıralandığı kişilerin, vefatla dünyalarını değiştirmeleri sonucunda hissettiğiniz üzüntü, gönül kırıklığı sizi sarsar.

Sadun Köprülü, Irak-Türkmeneli bölgesinin yiğit evladı. Irak Türklerinin millî davasının gerçek kahramanı olarak gönüllerimizde tahta kurmuş bir arkadaşımızdı. Her karşılaşmamızda hep Irak-Türkmeneli bölgesinde olup bitenlerden konuştuk. Bu konuşmalarımız içinde üzüntülerin hep ilk sıralarda yer alışı bizi düşünce çıkmazlarına götürürdü.

Arşivimde, Sadun Köprülü, yayınlanmış kitapları ve pek çok şiirinin yer aldığı köşe yazılarının bulunduğu bu eserlerde, şiirlere hep Irak ve Türkmeneli'nden söz edildiğini hatırlıyorum. Sadun Köprülü gibi Irak Türkmeneli bölgesinin temsilcisi, kahramanı ve sorunların savunucusu olan Dr. Şemsettin Küzeci'nin hazırladığı Dr. Sadun Köprülü biyografisine bir göz atalım:

Sadun Köprülü: 1957 yılında Kerkük'e bağlı Altunköprü İlçesinde doğdu. İlkokulu Kerkük'te, ortaokulu Bağdat'ta, liseyi Kerkük'te, yüksek öğrenimini ise Bağdat Üniversitesi Kanun Şeriat

<sup>9</sup> Kafkasyalı

<sup>10</sup><http://tdid.ege.edu.tr/files/sergiyyehezziyeva-10-1.pdf.29.04.2012>

(Hukuk) Fakültesinde tamamladı. Okuldan mezun olduktan bir hafta sonra Türkçülük, Türkmen ve Kerkük millî davalarından dolayı, haksız yere hüküm giyerek 17 yıl Abu Garip Hapishanesinde yat-tı. Hapishanede geçen 17 yılda çektiği sıkıntıları bir o bir de Allah bilir!

Sadun Köprülü henüz on yaşında iken Türki-ye Başbakanı Süleyman Demirel'in bir Irak ziyareti sırasında, "Ağam Süleyman, Paşam Süleyman" tür-küsüyle ve "Yaşasın Türkiye" sloganlarıyla karşı-ladıklarından dolayı tutuklandı ve 8 ay hapis yattı. Aynı olaydan ötürü annesi de kendisi gibi çeşitli işkenceler gördü.

1973 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün Irak'ı ziyaretinde Köprülü yine ha-pishaneye konuldu. Çünkü İstiklal Marşımızı oku-muş yine "Yaşasın Türkiye" diye bağırmişti. Altı ay tutuklu kalıp çocuk yaşta büyük işkencelere maruz kaldı.

BM ve insan hakları kuruluşlarının çabala-ryla 1996 yılında özgürlüğüne kavuşan Sadun Köprülü'yü Saddam rejimi izlemekten geri kalma-dı. Çeşitli suikast girişimlerinde bulunuldu. Köprü-lü, o dönem Kuzey Irak "Güvenlik Bölgesi" olan Erbil'e sığındı. Bir süre Irak Türkmen Cephesinin yayın organı olan Türkmeneli Gazetesinde çalıştı. Daha sonra BM kanalıyla ABD'ye gönderildi. Ora-da kaldığı 6 yıl boyunca çeşitli kurslara katılarak kendisini geliştirdi.

Irak Türkmen millî davası üzerinde mücadele vermek ve Türkiye sevgisi nedeniyle 2002 yılında ABD'den Türkiye'ye döndü. ITC'de önce enfor-masyon biriminde görev aldı. Daha sonra bir yıl süreyle ITC Türkiye temsilcisi görevine vekâlet etti. Sadun Köprülü son olarak Türkmen Araş-tırmaları ve Projeleri Koordinatörü olarak görev yapıyordu.

2014 yılında kısa adı TSAD olan Türkmeneli Sosyal Araştırmalar Derneğini kuran, evli ve 4 çocuk babası olan Köprülü'nün Irak Türkmenle-rini Türk dünyasını ve millî davalarımızı konu alan araştırmaları, şiirleri, hikâye ve romanları yanı sıra çeşitli konuları içeren makaleleri bulunmaktadır. Basılmış 4 ayrı eseri bulunan Sadun Köprülü 21 Temmuz 2014 tarihinde ani bir kalp krizi sonucu Ankara'da vefat etti. 23 Temmuz 2014 tarihinde Ankara Karşıyaka Mezarlığında toprağa verildi.

## DAVUT PEYGAMBER VE DEMİR!

### Bedrettin KELEŞTİMUR

**D**emir, modern sanayinin ana metalidir, Kullanım alanı da oldukça geniştir. Demir, 'güç ve kuvvet...' anlamlarına da gelir.

Demir ile ilgili Kur'an'da 7 ayet bulunuyor...

Bunlardan biri, demire isim olan Hadid sure-sidir!

Hadid suresinde şöyle buyruluyor:

"Hem kendisinde büyük bir kuvvet ve insanlar için,

(Birçok) menfaatler bulunan 'Hadid'i, (Demiri bir nimet olarak) indirdik..."

Demir, bir büyük 'nimet' olarak ifade ediliyor! Demiri ilk kullanan kimdir?

Hz. Davut Peygamberdir...

Ayet: "Şanın hakkı için Davut'a tarafımızdan, Bir 'üstünlük' verdik."

"Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin! (dedik)

Ve "geniş zırhlar yap!" diye demiri yumuşattık.

Hem dokumasında ölçüyü gözet (güzel ve ye-teri kadar yap)

Ve (ehlinle birlikte) salih amel işleyin!

Çünkü ben ne yaparsanız hakkıyla görenim" (diye vahyettik) (Sebe, 10-11)

\*\*\*

Ayet: "Süleyman'a da rüzgârı (boyun eğdirdik) (Öyle ki) sabah gidişi bir ay(lık mesafe), Akşam dönüşü de bir ay(lık mesafe)dır.

Ve erimiş bakır menba'ını onun için (sel gibi) akıttık.

Rabbisinin izniyle onun önünde çalışan bir kısım cinler de vardı." (Sebe, 12)

Burada şunu öğreniyoruz:

Hz. Davut ailesine çok büyük nimetler veril-miştir.

O nimet nedir?

Hükümdarlık nimetidir!

Her ikisi de (Davut ve Süleyman (as) cihangir hükümdardır.

Bunların zamanında,

Demir ve bakır gibi önemli madenler,

İnsanlığın hizmetinde kullanılmış!

Kur'an'da Zülkarneyn (as)'in de  
"Demir ve bakır kullandığı..." anlatılır!  
Ayet: "Bana demir kütleleri getirin."  
"Nihayet dağın iki ucunu denkleştirdiği vakit;  
'Ateş yakıp körükleyin' dedi. Demiri bir ateş  
koru hâline getirince,  
'Bana erimiş bakır getirin üzerine dökeyim'  
dedi." (Kehf, 96)

Bizden önce çok önemli tarihî medeniyetlerin  
yaşandığını,

Demir gibi, bakır gibi madenlerin işlendiğini  
Kur'an bize haber veriyor!

Avrupa Birliğinin temelleri 1951 yılında,  
Altı üyenin katılımıyla oluşturulan "Avrupa  
Kömür ve Çelik Topluluğuna..." gider!

Türkiye'nin günümüzde en önemli sanayi yatı-  
rımı nedir? Derseniz cevap:

Demir ve çelik sanayidir.

Demir, Kur'an da bir sureye ad oluyor!

Burada bize birçok ipuçtu veriliyor!

Elbette ki 'ilimsiz ve marifetsiz...' bir dünya  
düşünemezsiniz!

O dünyada İslam âlemi ne yapacaktır?

İlimde ve teknolojiye yarışacaktır!

**Hz. Süleyman'ın Duası!**

Hz. Süleyman öyle bir niyazda bulunur ki,

Ayet: "Dedi ki Rabbim! Bana mağfiret buyur  
ve bana,

Benden sonra hiç kimseye nasip olmayacak bir  
saltanat ihsan et!

Şüphesiz ki Vehhab (çok ihsan edici) olan an-  
cak sensin!" (Sâd, 35)

Ayet devam ediyor:

"Bunun üzerine rüzgârı ona boyun eğdirdik;

Onun emriyle istediği yere yumuşak olarak  
akıp giderdi." (Sâd, 36)

Ayet: "Her bina yapan ve dalgıçlık eden şeytan-  
ları (cinleri) de

Ve (zarar vermemeleri için) zincirlerle birbirle-  
rine bağlı olan,

Diğerlerini de (ona boyun eğdirdik)" (Sâd, 37-  
38)

Süleyman ismiyle hafızalara ilk gelen de

Hükümdarlık, nimetidir!

Hz. Süleyman'ın o duası kabul olmuş,

İnsanlık tarihinin en etkili  
Ve en kudretli devletini kurmuştur!  
Onun misalleri Kur'an da anlatılır...

"Süleyman..." ismi dedik!

O ismi biz, 'hükümdarlık...' ile anarız!

O nimeti bizim tarihimizde

16. yy.da cihan devleti ihtişamıyla yaşayan

Kanuni Sultan Süleyman'dır!

**Güzel Söz Ona Yükselir!**

Bütün güzellikler, iyilikler birbirlerini besler!

Ayet: "Kim (izzet ve şeref) istiyorsa, o hâlde (bil-  
sin ki),

İzzet tamamıyla Allah'ındır.

Güzel söz ona yükselir;

Salih amel de onu (o güzel sözü) yükseltir.

Kötülüklerle tuzak kuranlara gelince onlar için,  
(Pek) şiddetli bir azap vardır.

İşte onların tuzağı yok mu, (bilakis) kendi dar-  
madağın olur" (Fatır, 10)

Asrımızda en büyük ihtiyacımız nedir?

Yüreklerden çağlayarak akan güzel sözlerdir.

O sözlerle amel eden salih kişiler!

İnancımız ne diyor,

"Doğruluk emanettir..."

O emaneti bir ömür boyu taşıyanlara ne mutlu!

**Bir Olamazlar!**

Kimler bir olamazlar;

Ayet: "Körle, gören (kafir ile mü'min);

Karanlıklar ile nur (batıl ile hak);

Gölge ile sıcaklık (cennet ile cehennem) bir ola-  
maz!" (Fatır, 19-21)

"Dirilerle ölümler de bir olamaz!" (Fatır, 22)

İnanmış bir insanın hak katında yükseldiği de-  
rece,

Veya rütbe!

O rütbe öyle bir rütbe ki,

"O (Rabbiniz) sizi yeryüzünde halifeler kılan-  
dır!" (Fatır, 39)

Her Müslüman, bu ayetin şuurundadır!

Gaye ve ufkumuz, Kur'an'ı sadece yüzünden  
okumak değil,

Onu yaşamaktır!



## Özet

Ahmet Hamdi Tanpınar; romanları, şiirleri, makaleleri, edebiyat tarihi araştırmaları kısacası her nevi fikrî üretimiyle Türk Edebiyatının yüz akı bir düşünce adamıdır. Özellikle romanlarında daha keskin hatlarla beliren ayrıntılar üzerinde durma alışkanlığı, onu edebiyatımızdaki kıymetli tahtına oturtan özelliklerinden yalnızca biridir. Bu çalışmada Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanında kişi, kavram ve nesne isimlerinin eserdeki işlevi üzerinde durularak romanın satır araları okunmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Ahmet Hamdi Tanpınar, isimlendirme, militan mizah

## Giriş

Tanpınar "*Bizde Roman*" adlı makalesinde okuma ile ilgili olarak "*Tesir etmeyen, iz bırakmayan okuma neye yarar? İnsan kendisine ilâve etmek için okur, unuttuğunu diye değil.*" (Tanpınar, 1969: 35) ifadesini kullanır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* tam da olması gerektiği gibi okuyucuya tesir eden, onda iz bırakan, bakış açısını geliştirmeye türlü katkılarda bulunan unutulması güç bir eserdir. Söz konusu roman, edebiyatımızın nesir sahasında ortaya konan hiciv örneklerinin de en güzellerindedir. Roman da yüzünü Batıya çeviren toplumun, yüreğini ve fikrini ne tarafa döneceğini bilememesinden doğan bir bocalama içinde oluşu anlatılır.

*Saatleri Ayarlama Enstitüsü* dönemin toplumsal yaşamını, inanç, gelenek ve saplantılarını Tanpınar'ın başlıca temalarından olan geçmişle hesaplaşma penceresinden ince bir yergi ile eleştirir (Ertop, 1976: 13). Roman "Büyük Ümitler", "Küçük Hakikatler", "Sabaha Doğru", "Her Mevsimin Bir Sonu Vardır" şeklinde isimlendirilen dört bölümden oluşur.

Seval Şahin, söz konusu romanı "bir oyun kuru" olarak niteler. Ona göre roman her şeyi ile sonuna kadar devam eden bir oyun ve şakadır (Şahin, 2006: 199). Esere ince ince işlenen hiciv öğe-

leri bu tür yorumların yapılmasında etkili bir unsur olabilir. Fakat yazarın kendisine bu yolda sorulan "*Bu kitabın bir mizah ve hiciv tarafı var, değil mi?*" sorusuna "*- Belki, Hayri İrdal neşeli adam, galiba biraz da görmesini biliyor. Kendi aleyhinde olsa bile konuşmaktan hoşlanıyor.*" (Tanpınar 1969: 554) cevabını vermesi manidardır.

Berna Moran'a göre hiciv var olanla olması gereken arasındaki farkı gösterebilmek için kullanılır. Bu nedenle söz konusu yöntemi seçen yazarlar, içinde yaşanan toplumun kanıksanmış bozuk ve kötü yanlarını taze bir bakışla sunmak ve okuyucuda bunları ilk kez görüyormuş duygusunu uyardırmak için çalışır. Hiciv bu maksatla kullanılabilir en etkili yollardan biridir. Çünkü hiciv saldırıya geçen, H. Northrop Frye'in deyişiyle "militan mizah"tır (Moran, 2003: 298, 308). Tanpınar'ın hicvi eserde değişik biçimlerde kendini gösterir. Bazen sıfat yüklü, bin bir teferruatla betimlenen, içinde türlü karşıtlıkları barındıran cümleler bazen de sıradan olmayan olayların İrdal'ın ağzından gayet basit yaşantılar gibi aktarılması bu değişik biçimlerden sadece ikisidir. Hiciv unsurunun eserde önemli görülen kişi, kavram ve nesne isimlerine yansımaları ve isim ile roman karakterleri arasındaki ilişki ise çalışmada üzerinde durulacak olan asıl konudur.

Abdurrahman Varis'e göre kişi adları bir milletin kültürel zenginliğini oluşturan önemli öğelerdendir. Zira kişi adları bir milletin kültür düzeyini, dinî inancını ve dünya görüşünü yansıtan bir ay-nadır (Aksoy, 2005: 95-96). Bu sebeple her kültürde kendine has bir ad verme geleneği oluşmuştur. Tanpınar'da da bu geleneğin farklı tezahürleri görülür.

Buradan hareketle Tanpınar'ın bu eserde varlıklara isim koymak, isimle şahıslar ya da nesnelere arasında münasebet kurmak gibi hususlar üzerinde durduğu görülür. Eserin ilk bölümünde Seyit Lütfullah'ın kaplumbağası olan Çeşminigâr'a mahallelinin *Emanet* adını koymasına İrdal şunları düşünür: "*Çok dikkat ettim, masallar adla başlar.*

*Ceketinize veya boyunbağınıza eskiliği veya güzelliği yüzünden bir ad verin, derhal hüviyeti değişir, bir çeşit şahsiyet olur.”* (s.71)<sup>1</sup>

Hayri İrdal ve Doktor Ramiz arasında geçen bir psikanaliz seansında da adlandırma üzerine şu muhavere yaşanır:

- *Hangi saat?*

- *Büyük saat işte.*

- *Mübarek mi? Adıyla söylesenize şunu! Bir adı olan şey adıyla anılır, diye azarladı beni* (s.102).

Konu üzerine bir başka örneği de H. İrdal'ın, kızı Halide'nin gün geçtikçe velinimeti Halit Ayarcı'ya benzemesi üzerine sarf ettiği şu sözlerde görürüz: *“Bu demektir ki, Seyit Lütfullah'ın adlarımızın taliblerimiz üzerindeki tesirleri hakkında söylediği şeyler hiç de mübalâğalı değilmiş. Eminim ki, Halide'ye başka birinin adını verseydim, rahmetli velinimete bu kadar benzemezdi.”* (s.57)

### İsimler ve Karakterler

İsimlendirme üzerine eserde yapılan söz konusu vurgular yazarın da roman kahramanlarını, romandaki çeşitli kurum ve kavramları adlandırırken birtakım oyunlara başvurduğunu, isim ve karakter uyumlarına dikkat ettiğini akla getirir.

Eseri bu zaviyeden en başından ele aldığımızda *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* isminden başlanarak söz konusu fikrin açıkça uygulandığı görülür. Eserde kişi ve kurumların adlarıyla, yaptıkları işler ve özellikleri arasında açık bir bağ kurulmuş ve bu bir eleştiri yolu olarak kullanılmıştır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adı üzerinde bir enstitü yani tam manasıyla ciddi bir kurumdur. Fakat lüzumlu bir müessese olmaktan çok uzaktır. Yine eserde enstitüye bağlı çalışan *Yelkovan, Akrep, Pandül, Mil, Saat, Dakika, Sanije, Salise, Çark ve Zemberek Şubeleriyle Saat Ayar İstasyonları, Saat Ayarlama Ekipleri, Saat Sevenler Cemiyeti ve Saatleme Bankası* adlandırmaları dikkat çekicidir. Bütün bu gereksiz kurumlar bir zorlamanın ürünü olarak ortaya çıktıklarını aldıkları isimlerle de açıkça ortaya koyarlar. Enstitüde işe göre insan değil; insana göre iş bulmak düsturu geçerlidir.

<sup>1</sup> Çalışmada söz konusu eserden yapılan bütün alıntılar için bk.: Tanpınar, Ahmet Hamdi, (2005), *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Dolayısıyla hiçbir iş yapmayan memurlar için aslında hiçbir işlevi olmayan kurumlar uydurulmuştur. Yine eserde geçen iki cemiyete verilen *Psikanaliz ve İspritizma* isimleri dikkate değerdir. Orhan Okay'a göre İspritizma 1940'lı yıllarda pek çok Türk aydını tarafından rağbet görmüştür. Kendilerine neospiritualist diyen bu aydınların bir dernekleri de vardır. Ayrıca ünlü isimleri arasında Peyami Safa da yer alır (Acehan, 2011: 223). Romanda ruh çağırma seanslarıyla uğraşan İspritizma ve bilinç yani gerçek hayat boyutu yerine bilinçaltını yani soyut olanı kurcalayan Psikanaliz Cemiyetlerine verilen bu isimler söz konusu çizgide yaşayan kişileri hicveden bir unsur olarak seçilmiştir. Zira bu cemiyetlere katılan insanlar genelde nesnel dünya gerçeklerinden kaçarak hayal âlemine sığınan ve bir nevi uyuşukluk hâlinde hayatlarını sürdüren tiplerdir. İrdal, romanda buraları insanların birlikte yalan söyleyip birlikte aldandıkları yerler olarak niteler (Karadikme, 2006: 94).

Kurum adlandırmalarından şahıslara geçildiğinde ilk akla gelen isim eserin başkahramanı *Hayri İrdal* olmasına rağmen onda isimlendirmenin hiciv unsuru olarak kullanılması ya da farklı mahiyette bir işlevselliği olup olmadığı hususunda bir yorum yapmak, eserin zorlanması anlamına gelir. Bu sebeple söz konusu karakteri bütün anlatılarıyla başlı başına bir hiciv ögesi olarak nitelemek daha makul bir yaklaşımdır.

Romanda Hayri İrdal'ın: *“...enstitümüzün kurucusu, aziz velinimetim, büyük dostum, beni hiçten bugünkü şahsiyetime eristiren...”* (s.8) ifadeleriyle andığı *Halit Ayarcı* ismi dikkate değerdir. Ayarcı, romanda İrdal'ın tam tersi karaktere sahip, hayat şartlarını her ne durumda olursa olsun kendi fikrine göre şekillendirmede, soy ismine uygun bir tabirle “ayarlar” da mâhir bir karakterdir. İrdal, romanda onun bu yönünü *“Halit Bey rahat insandı... Hayatla herhangi bir şeyle oynar gibi oynuyordu.”* sözleriyle anlatır (s. 254). Roman boyunca gerçekten de Halit Ayarcı, İrdal'ı “taş taş yıkmaya” ve ona “dürbünün bakılması gereken yerlerini” göstermeye çalışır. Ayarcı, İrdal'ı asrın gereklerine göre şekillendirmekte ve ayarlamaktadır (Öcal, 2010: 21). Bu özellikleriyle ismiyle müsemma bir duruş içindedir.

Romanda ismiyle dikkat çeken bir diğer kişi Hayri İrdal'ın halası *Zarife*'dir. İsmi zarafeti çağrıştırmasına rağmen Zarife Hanım bu nitelikten çok uzaktır. Nitekim öfkeli bir anında çevresindekilere çıkışan Zarife Hanım “ – Ben yutar mıyım bunu? Benim adım kefen yırtan Zarife'dir. Öyle laflara gelmem...” (s. 280) ifadelerini kullanırken Hayri İrdal da onu ağız köpüre köpüre konuşmakla niteler. Zarife Hanım aynı zamanda paraya son derece düşkün biridir. İsim ve şahsın karakteri arasındaki bu tezatlık eserin mizahi yönünü zenginleştiren bir kullanım olmuştur.

Romanın en göze çarpan şahıslarından biri de *Seyit Lütfullah*'tır. Lütfullah ismi *Allah'ın lutfu* manasına gelmekle birlikte ismin başına konulan *Seyit* kelimesi de bu isme ayrı bir kutsiyet katar. Fakat Seyit Lütfullah'ın isminde taşıdığı kutsiyetle uzaktan yakından bir alakası yoktur. Hayri İrdal onu anlatırken “Onun acayip gölgesi doğrudan doğruya yalamın boşluğunda yüzyüyordu. O maskenin yahut ödünç kişiliğın kendisi idi... Onda yalamın nerede başladığı ve nerede bittiği bilinmezdi.” (s.40) ifadelerini kullanır. Dolayısıyla Seyit Lütfullah adlandırmasında da isim ve karakter özelliği arasında bir tezatlık oluşturulmuştur.

Seyit Lütfullah'ın adı var kendi yok sevgilisinin ismi romanda *Aselban* olarak geçer. Bu isim gerçekte bilinip kullanılmadığı gibi Aselban da roman boyunca gerçeklikten uzak soyut bir karakter olarak kalır. Seyit Lütfullah çevresindekilere sürekli Aselban'la yaptığı gezilerden söz eder fakat onu kendisinden başka gören olmamıştır.

Hayri İrdal'ın Pakize'den olan kızına *Halide* isminin verilmesi eserde işlevsel bir özelliğe sahiptir. Romanda okuyucuya Halit Ayarcı ile Pakize arasında bir ilişkinin varlığı sezdirilir, fakat bu durum dillendirilmez. Çocuğa Halide isminin konmasını Pakize istemiştir. Hayri İrdal romanda konu hakkında açıkça bir şey söylemez. Yalnızca “Bu çocuğa Pakize'nin arzusu üzerine Halit Ayarcı'nın adını verdiğime ne kadar isabet etmişim. Gün geçtikçe ona benziyor.” (s.57) sözleriyle yetinir.

Üzerine eğilmek gereken bir diğer isim de *Şeyh Ahmet Zamanî*'dir. Aslında hiç var olmamış olan bu şahıs üzerine Hayri İrdal onun hayatını anlatan bir

kitap yazmak zorunda kalır. Zaten böyle bir şahsın muhayyilede gerçekleşen doğumu da bir zorunluluğun neticesidir. Enstitüye yapılan malî desteği artırma fikrinden aniden doğan bu isim, aynı zamanda İrdal'ın hayatına da yansıyan bir hiciv unsuru olmuştur. Nitekim İrdal romanda “*Abmet Zamanî isminde hiçbir insan tanımamıştım*” (s.263) ifadeleriyle itirafını yaptıktan sonra durumun kendi hayatına yansıyan yönünü de: “*Ucunu bucağımı bilmediğim, her gün yeni bir parçasıyla karşılaştığım âdeta tefrika hâlinde bir yalan olmuştum.*” (s.263) sözleriyle aktarır. Bu hayalî şahsa konan ismin başına şeyh sıfatının getirilmesi de manidardır. Burada dinî hassasiyetlerden faydalanarak hedef kitle üzerinde güven tesis etme amacı olduğu söylenebilir.

Romanda İrdal'ın ilk çocuğu olan *Zebra*'nın adlandırılması üzerine kurulu belirgin bir mizah vardır. Hayri İrdal, Abdüsselam Bey'in konağında yaşadığı sırada ilk eşinden olan Zehra dünyaya gelir. Konağın eski âdeti üzere çocuğa ismini İrdal değil Abdüsselam Bey koyar. Fakat yanlışlıkla çocuğa İrdal'ın annesinin ismi olan Zahide yerine kendi annesinin ismi olan Zehra'yı verir. Bu hataya önce üzülen Abdüsselam Bey sonra bu kıza bir kat daha bağlanır ve onu ismi dolayısıyla valide diye çağırmaya başlar. Bu hitap şekli Zehra'yı da etkiler ve Abdüsselam Bey'in ölümünden sonraki tabloyu İrdal “*Zehra'yı da kendine oğlum demeye alıştırmıştı. Kız iki gözü iki çeşme oğlunu arıyordu*”(s.89) cümleleriyle anlatır. İsim kaynaklı bu karmaşa İrdal'ın başına çok iş açar. Abdüsselam Bey'in ölümünden sonra açılan miras davalarında İrdal, Abdüsselam Bey'i “kızımız senin annendir” diye kandırmakla itham edilir. İrdal'ı canından bezdiren bu gariplikler silsilesini Tanpınar bir isim yanlışlığı üzerinden kurulumuştur.

Eserde ismi kişiliği ile bağlantılı olarak konulan bir diğer karakter de *Yangeldi Asaf Bey*'dir. Asaf Bey romanda gerçekten de adı gibi yan gelip yatan bir tiptir. İrdal, romanın muhtelif yerlerinde onu genellikle uyurken tasvir eder: “*Çünkü Yangeldi Asaf Bey'in daima uykusunu vardı ve bu uyku dünyanın en güzel en masum uykusuydu. O gözlerini kapar kapamaz etrafımız tatlı bir mışılta ile dolardı.*” (s.139) “*İlk önce Asaf Bey arka sırada seçtiği yerinde uyumağa başladı*” (s.144)

Romanda İrdal'ın kızını vermek istemediği karakter olan *Topal İsmail*'in topallığı bedeninde değil ahlakında kendini gösterir. Dolayısıyla ismin başında bulunan total kelimesi, bilinen anlamının dışında ahlaki yönden bir aksamayı ima eder. Nitekim İrdal onu tasvir ederken: "...*bütüin menfi hasletler onda vardı... kendini beğenmişti... zalim ve abmakça bilekâr ve yalancı idi... Onda muhakkak ki ber kusur vardı.*" (s.183) ifadelerini kullanır.

İspirizma Cemiyetindeki karakterlerden olan *Matmazel Afroditi* ise aşk ve güzellik tanrıçası anlamına gelen ismine uygun bir karakter olarak verilir. Romanda İrdal onu "*Afroditi, sımsıkı bir ten... uzun kirpikleri arkasında telkinleri bir ufuk gibi derinleşen bakışlar... bir yağın cazibe ve dostluk, hülâsa belki de farkına varmadan hareket ve hücum hâlinde bütüin kadınlıktı.*" (s.156) sözleriyle anlatır.

Eserde isimleriyle dikkati çekenler sadece kahrâmanlar değildir. Mübarek ve Çeşminigâr da üzerinde durulması gereken önemli isimlerdendir. *Mübarek* diğer adıyla *Menhus* İrdal'ın evinde üst katın sofasında duran ayaklı bir duvar saatidir. İrdal'ın dedesi Takribî Ahmet Efendi başı sıkıştığı bir zamanda bir cami inşa etmeyi adanmış fakat bunu gerçekleştiremeden ölmüştür. Takribî Ahmet Efendi ölmeden evvel adağını bir vasiyet olarak oğluna bırakır. Bir zehir gibi oğluna intikal eden bu vasiyet İrdal'ın babasının başını belaya sokar. Maddi gücü bu işi bitirmeye yetmeyecek olan adam, caminin arsasını satın alır, fakat fazlasına gücü yetmeyince kalan parayı caminin ufak tefek öteberisi için kullanır. İşte Mübarek de bu öteberilerden yalnızca biridir. Cami bir türlü yapılamayınca evde kalan bu saat, aslında hiç de normal değildir. İrdal romanda onu: "*Çünkü bu bağımsız saat ne ayar, ne islah ve tamir kabul ederdi. O başını almış giden, insanlardan tecerrüt hâlinde yaşayan hususî bir zamandı. Bazen durup dururken üst üste çalmağa başlardı. Sonra aylarca yalnız rakkasının gidiş gelişle kalırdı.*" (s.27) sözleriyle anlatır. Bu garip hâller yüzünden İrdal'ın annesi bu saatin bir evliya olduğunu ya da iyi saatte olsunlar tarafından çarpıldığını düşünür. Saatin Mübarek adını alması ise İrdal tarafından şöyle anlatılır: "*Bilhassa*

*İbrahim Bey'in vefat ettiği gece, belki de hemen hemen aynı sulara, haftalardır işlemeyen saatin birdenbire en derin sesizle vurmağa başlamasından sonra bu korku hepimizin içine yerleşti. Annem o günden sonra ayaklı saatimizden hep Mübarek diye bahsetti.*" (s.28) İrdal'ın babası ise kendisine bir türlü yerine getirilemeyen vasiyet meselesini hatırlattığı için saate Mübarek yerine *Menhus* adını koymuştur. Dolayısıyla isimlendirme çabası yazarın oluşturduğu karakterler için de önemli bir hususiyet olarak göze çarpar.

"Sevgilinin gözü" anlamında bir terkipten oluşan *Çeşminigâr* ismi, romanda Seyit Lütfullah'ın insana son derece alışkın ve sahibi gibi tuhaf olan kaplumbağasının ismidir. Bu kaplumbağa Aselban'ın hediyesi olduğu için ismi Çeşminigâr konmuştur. Tıpkı Mübarek gibi Çeşminigâr'a da bir hâdis dolayısıyla ikinci bir isim daha verilir. Seyit Lütfullah bir vaazında kendisini Mehdi ilan edince ihtiyaten Sinop'a gönderilir. Bu sebeple ortada kalan Çeşminigâr bir emniyet memuru tarafında sepet içinde İrdal'ın evine getirilir. Fakat Çeşminigâr her fırsatta evden kaçarak semtte dolaşmadık yer bırakmaz. Sonunda mahallelinin de ilgi odağı hâline gelen Çeşminigâr'a Seyit Lütfullah'ın bir emaneti olduğu düşüncesi ve eski adının da yadırganması sebebiyle *Emanet* adı verilir.

Eserde üzerinde durulan bir diğer isimlendirme de Abdüselam Bey tarafından evdeki bir oda için yapılır. Abdüselam Bey'in evinde bir nevi depo mahiyetinde olan bu oda "*bir yağın hayat artığı ile*" doludur. İşin garip tarafı içinde hiç çocuk doğmamış ve büyümemiş olan bu odaya "*çocukların odası*" adının verilmesidir. İrdal bu durumu şöyle anlatır: "... *ve garibi şu ki bu ad tutmuştu da. Belki de bu adın sibri yüzünden bu odaya garip bir hava sinmişti... Orası birikmiş ayrılıkların, üst üste yağılmış ölümlerin, hatıra ve unutulmaların odasıydı. Yaşayanlar bile orada kendi çocukluklarının, ilk gençliklerinin ölümünü seyrediyorlardı... Hülâsa bu oda Abdüselam Bey'in kalbi gibi bir şeydi.*" (s.85)

Tanpınar'ın, ismi hiciv unsuru olarak kullanımı romanda müstakil bir karakter olarak yer almayan şahsiyetlerde de görülür. İrdal çocukluğundan beri



gittiği fakat maişet darlığına bir türlü deva bulamayan evliyalari anlatırken Bukağılı Dede, Elekçi Baba, Üryan Dede, Gömleksiz Dede, Yılanlı Dede, Karpuz Hoca, Yekçeşm Ali Efendi, Deli Hafız ve Şeyh Viranî (s.210-211) isimlerini sayar.

Bunların dışında isim verme hususunda dikkati çeken bir bölüm de İrdal'ın Doktor Ramiz vasıtasıyla tanıştığı *kıraathane* ile ilgilidir. İstanbul Şehzadebaşı'ndaki bu kıraathaneye yönelik betimlemeler Salah Birsel'e göre İstanbul'daki *Darıttalim Kıraathanesi*'ne aittir. Gençliğinden itibaren bu mekâna tutkun olan Tanpınar, roman kişilerini de çoğunlukla buradan almıştır (Öztürk, 2006: 167). Romanda bu kıraathanede başta kahve sahibi olmak üzere bütün gedikli müşterilerin kendilerine takılan hususi isimleri vardır. Bunların dışında kahve ahalisi çeşitli dünya görüşlerine göre Nizam-ı âlemciler, Esafil-i Şark ve Şiş Taifesi gibi isimleri olan sınıflara da ayrılmıştır. İrdal da bu sınıflamadan nasibini almış hatta bir de Doktor Ramiz'e göre hastalığı olan baba psikoza nedeniyle "Öksüz" ismiyle anılır olmuştur.

Romanda şahıslara verilen isimler kadar verilmeyen isimler de dikkate değerdir. Tanpınar İrdal'ın dedesinin ismini önce Tevkii sonra Takribî Ahmet Efendi kelimeleriyle aradaki sıfat teferruatına kadar vermiş olmasına rağmen İrdal'ın babası ve üvey anasının ismini hiçbir şekilde anmaz. İrdal'ın kayıtsız kaldığı, hayatında çok da mühim görmediği bu karakterlere isim verilmemesi bu kayıtsızlık durumunun perçinlenmesi olarak da okunabilir.

### Sonuç

Ahmet Hamdi Tanpınar, kökleri mazide olan bir atiden yanadır. Çalışmaya konu olan romanda yazar, sosyal ve ferdî konular üzerine yaptığı isabetli saptamalar, bazı kesimlerce yorucu olarak nitelenebilecek bol tasvirli cümle kuruluşları, başkahramanın şahsında bütün esere sindirilen ve zaman zaman sertleşen hiciv öğeleriyle, iki kültür arasında bocalayan ve el yordamıyla ilerlemeye çalışan bir toplumu, roman türünün tüm imkânlarını kullanarak başarıyla işlemiştir. Esere ustaca serpiş-

tirilen hiciv unsurları karakterler, kurumlar ve bazı kavramların isimlendirilmesinde de kendini göstermiştir. Bu bağlamda okuyucunun dikkati, bazen isimlerle karakterler arasındaki zıtlıkla; bazen de bu iki unsur arasındaki uyumla istenen yöne çekilmiştir. Romanda birtakım isimlendirmeler de yaşan-tılar sonucu gerçekleşmiş ve böylece hayatla isim arasındaki bağlantıya vurgu yapılmıştır.

Seyit Lütfullah'ın iddia ettiği gibi isim insana tesir eder mi yahut hayatla isim arasında gerçekten bir bağlantı var mıdır bilemiyoruz, fakat Tanpınar'ın Hayri İrdal'ın ağzından söylediği şu sözlerin, eserde isimlerin kullanımı ile ilgili olarak yapılan bu çıkarımların sırtını sıvazladığına eminiz: "Ab bu küçük teferruat... İki üç çizgi, birkaç konuşma parçası, işte size bütün bir hayat..." (s.264)

### KAYNAKÇA

- Acehan, Abdullah (2011), "Ahmet Hamdi Tanpınar, Enis Behiç Koryürek ve Peyami Safa'da İspirtizma", Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, Vol. 3, No. 3, s.221-244.
- Aksoy, Erol (2005), Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde Halk Bilimi Unsurları, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Ertop, Konur (Temmuz 1976), "Tanpınar, Edebiyat Tarihi Araştırmaları Dâhil Tüm Yapularını Şiir Gibi Titiz Bir İşçilikle Oluştururdu", Milliyet Sanat Dergisi, Sayı: 191, s. 12-13.
- Karadikme, Arzu (2006), İroni Kavramı ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde İroni, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Moran, Berna (2003), Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öcal, Oğuz (Ekim 2010), "İroni Kavramı ve Saatleri Ayarlama Enstitüsü", Yeni Türk Edebiyatı, Sayı: 2, s.7-37.
- Öztürk, Serdar (2006), "Tanpınar'ın Oyun Dünyaları: Sinema-Enstitü-Kıraathane", Toplum ve Bilim, Sayı:106, s. 155-173.
- Şahin, Seval (Ağustos 2006), "Bir Oynun Kurumu: Saatleri Ayarlama Enstitüsü", Toplumbilim, Sayı: 20, s.199-227
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1969), Edebiyat Üzerine Makaleler, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- \_\_\_\_\_ (2005), Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Dergâh Yayınları, İstanbul.

**G**eri dönemeyeceğinden habersiz, yola koyuldu madenci. Oysa akşam, kızına o en sevdiği çikolatadan götürecekti. Söz vermişti çünkü. Koyu bir karanlığa gömüleceğini bilmiyordu. Ve tabii, karısını son kez öptüğünü de. Tek bir kavgası vardı, ekmek parası.

Ekmeğini kazanacaktı, harama bulaşmasın diye boğazındaki lokmalar. Ekmeğini kazanacaktı, kömür karası elleriyle. Belki bazen, kızını daha çok özleyecek, biran önce gidebilmek adına evine, daha çok vuracaktı taşa, toprağa. Geri dönmeceğinden habersiz, bir sabah yola koyuldu madenci. Ardında dualar bıraktı.

Korkarak girdiği madenden içeri hayatını bıraktı. Ölümün siyahlığı üzerine serildi, ansızın. Madenci korktu, çıkmak istediye de başaramadı. Maden ocağının en derinlerinde, bir daha göremeyeceği oğlunu düşündü ve ardından karısını. Madenci, çıkmak için çok uğraştı sonra. Belki son nefesiyle bir daha denedi. Ama kanayan bir yürekle, öylece ölüme boyun eğdi.

Geride dönmeceğinden habersiz, yola koyuldu başka bir madenci. Daha gençti, yaşayacak günleri, yapmak istedikleri vardı. Üstelik evlenmemişti bile. Parmağındaki yüzük, umutlarını da taşıyordu. Sevdiği kızın kalbini her an yanında hissedebilmek içindi o yüzük, ölümün sessiz çılgılığında kaybolmak için değil. Ama kayboldu, genç adamın soğuk yüreğinde. Gözyaşlarıyla ıslanan o yüzük, bir feryadın adıydı şimdi.

Geride dönemeyeceklerinden habersiz, yola koyuldu bir grup madenci. Kömürden simsiyah olmuş tenlerinden okunuyordu yaşanmışlık. O tenler ki bazen nefes aldığımız her dakika için utanırdı bizi. O tenler ki kadir kıymet bilmenin önemini bir tokat gibi vuruyordu yüzümüze. O tenler ki ölüm kokuyordu. Öksüz onlarca çocuğun gözyaşları, temizler miydi bir babanın kayıp giden canının ardından kalan kömür karası alnını? Bir eşin, feryadı dindirir miydi maden ocağındaki ölüm çılgılığının sesini? Bir annenin yanan yüreği, yakarmıydı artık tüm sobaları, kömür yerine? Ya da oğlunu kaybetmiş bir babanın acısını yazabilir mi hiç

bir kalem? Asla! Asla anlayamıyor kimse, Soma'da yitip gidenleri. Hiç kimse anlamıyor. Boş provokatorler, meydan kolluyor, birbirine düşürmek için bizi. Acıdan kavrulan insanların yüreğine bir kürek kömür de onlar atıyor. Alevlendirmek istiyorlar bu yangını. Yarattıkları bu alevde, hepimiz yanalım ve yok olalım istiyorlar. Oysa "çizmelerimi çıkarayım mı?" cümlesi nasıl da sızlatmıştı tüm insani duygularımızı.

Ayrılığın değil, birliğin vakti artık. Bırakmalıyız, kardeşimize saldırmayı, siyaseti veya herhangi başka bir şeyi. Omuz omuza ölenlerin omuz omuza yaptığımız desteğe ihtiyacı var, kösteğe değil. Ve tabii, semaya kaldırıp da ellerimizi, dilimiz kuruyana kadar ettiğimiz dualara. Soma, siyaha büründü kömür karası ölümsüz adamlarla beraber. Dilerim bir daha yaşanmaz, ölümün hiç bir rengi.



### SON GÜZ

perdeyle pencere arasına sıkışmış güz  
ev mi güz/el sokaklar mı bu çağda  
yapraklar kadar üşür dökülen saçlar -yolculuk  
nere

âh çıplak ağaçlar çıplak tenler: biraz olsun hatırlayın aşkı

yağmur yağar rüzgâr eser kuş uçar  
sabah da bir akşam da kış öncesi  
hüzün yüklü sırdır can çekişen ruh  
bir battaniyeye sarılan bedendir artık hayat

birkaç diri birçok ölü arasında duran son vagon  
bekler mi sanırsınız lokomotif...  
rayları yalayan pas duvarı yutan küf iliği emen

yas

(ne güzel geçmişti anne 'o bahar': herkes mesut ve bahtiyar)

sırtta çöken taş beli büken dert aklı şaşkırtan yaş  
(ne kötü geçmişti anne 'o yaz': babam da ölmüştü sen de ben de...)

bir tas suya banılan ekmektir artık hayat

**Tan DOĞAN**